

гріє пальми твоїх долонь¹, так сумний спів спалює твій сум і з ним зникає. І хіба, навпаки, тобі не хотілося плакати, коли „Культурний побут“ смішив тебе невдалим дотепами? Діалектикою називає це Стагіріт.

III Фесько Андібєр.

13 вересня чортине число, і ось цього чортиного

числа трапилась трагічна

історія в крамниці Григорія Федоровича Головатого. Це було у неділю, у неділю восени, коли нащадки запоріжців, навантажуючи у вагони цілолітній урожай, дякують богу за дошки, і роси, за жита і пшениці. Так от саме в цю неділю Северин Вакулович Китайгора запродав півтори тисячі пудів пшениці і заїхав до Григорія Федоровича з цієї нагоди „хлопнути“ і закусити. Він замовив фунт ковбаски і, пославши якогось хлопчину до вдови Ковалихи по горілку, став піджидати.

Тимчасом до крамниці надійшло з півдесятка червоноградської голоти. Довідавшись, що Северин Вакулович в доброму настрої з нагоди щасливого торгу, вони обступили його колом, дуже обережно в морі гумору і жартів натякаючи на могорич. Всі якось раптом згадали, коли як і хто був у пригоді Северину Вакуловичу, і, менш ніж за десять хвилин виявилось, що один героїчно орудував китайгорівською лобогрійкою, другий колись настилав у нього в машині, третій вантажив зерно, четвертий робив якусь іншу роботу, словом — виявилось, що без могорича справі тут ніяк не обійтись... „Чи так, то й так“. Северин Вакулович витяг з гаманця один карбованець і два полтинники.

ЧЕРВОНОГРАДСЬКІ
ПОРГРЕТИ

Г. СЕНЧЕНКО

¹ Palla — долоня. — Р е д.

Ці гроші, раніш ніж вони задзенчали на долоні, підхопив Фесько Андибер і, ніби вловивши ногу, зник за рогом крамниці. За три хвилини випередивши на цілі гони хлопчину — клієнта баби Ковалихи, він з'явився озброєний з голови до ніг елексирами і приладдями веселого бога Бакха. Крім чотирьох пляшок горілки, він ще тримав, невідомо яким чином, у руках шість склянок, добру паляницю хліба, шмат сала, чотири чи п'ять цибулин і мав дуже щасливий і переможний вигляд.

— Ось уже і я, — мовив він, виставляючи на мішки з пшоном все, що мав при собі.

— Бачу, бачу, козаче, — поважно відповів Северин Вакулович і очима, в яких містилось бажання схопити, знищити, випити і з'їсти все, що приніс Андибер, поглянув на бакхаїчний струмент. Григорій Федорович приєднав до всього цього ще раніш замовлену ковбасу і, своїм звичаєм, ставши у дверях, заклавав свої делікатні ручки в маленькі кишеньки жилетки.

Поки Григорій Федорович милувався з цієї червоноградської ідилії, Фесько Андибер схопив у руку пляшку, засміявся, показав зуби і, з розгону, не підкладаючи навіть поли, дзенькнув у денце. Корок, ніби маленький набій, засвистивши в повітрі, упав далеко на купку горобчиків, що жваво вештались по слідах чієїсь дбайливої кобили.

Але ця подія ні на момент не задержала того, що мало бути. Незвичайно моторно в руках Феська Андибера заблискали і задзвеніли дві склянки, повні по вінця чудодійної рідини. Далі одна із цих склянок опинилась у руках Северина Вакуловича. Він поважно чокнувся із склянкою Феська Андибера. Обое з них були артисти. Через це, блиснувши денцями, склянки стали на своє місце також моторно, як і піднеслись. Після Феська Андибера став до зброї Мусій Грач; він повторив маневр свого

попередника, з тим лише винятком, що бакхова зброя в руках у нього затрималась лише на маленьку півсекунду довше, ніж у Феська Андібера. Це помітили всі присутні, і тому, швидше, ніж Муцій Грач допив останню краплю, шклянка опинилася вже у руках у Івана Наливайка.

Цей творив правдиві чудеса; ніхто навіть вусом не встиг моргнути або повести бровою як обидві шклянки закипіли, зашуміли, підскочили вгору, як струмись води під тиском у 150 атмосфер.

Але було годі заспокоїтись на цьому, і Івана Наливайка уже підганяв Максим Залізник, такий моторний, дебелий хлопець, що пляшка поринула йому в руки, як росинка в лопухові. Тепер уже ніхто нічого не бачив до того моменту, поки Северин Вакулович Китайгора не чокнувся з п'ятим якимсь компанійцем і, важко не зідхнувши, так само важко не сів на той самий мішок із пшоном, де вже стояв увесь струмент до могоричу.

— Закусіть, будьте ласкаві,— підніс Фесько Андібєр своєму патрону шмат сала і головку цибулі. Адже натше серце пить не те саме, що після гарячих піріжків з картоплею.

Северин Вакулович узяв сало і цибулю, потім краєць паляниці, потім п'явфунта ковбаси, потім ще дві шклянки горілки і став схожий на парубка, що тільки но скінчив найвідчайдушніший у світі цілоденний гопак. Очі йому заблискали, лице загорілося таким рум'янцем, який міг би цілком вільно посперечатися із палкими вечірніми загравами. Він узявся в боки, притопнув ногою і поважно мовив:

— О, тепер буде добре!

Але голота не вгавала. Вона цілком резонно міркувала: Северин Вакулович випив сім шклянок сам, а всі вони лише п'ять шклянок вкупі. Отже не довго думавши, Фесько Андібєр налив усі шість шклянок і тепер чокнулись уже разом із своїм патроном.

Дуже тяжко пригадати, скільки шклянок вони випили ще по цьому, та проте слід зазначити, що Іван Наливайко ще тричі зникав за рогом крамниці і тричі приносив стільки пляшок, скільки змогли витримати його кишені і руки.

Отже, події наростали дуже швидко геть аж до того моменту, поки Северину Вакуловичу не спало на думку поpróbувати чогось екстраординарного, чогось особливого, чогось навіть неймовірного, а саме — поки Северину Вакуловичу не захотілося покуштувати свіжої „хальви“, тільки за день перед цим привезеної з міста до крамниці Григорія Федоровича.

— Душа моя хоче цього, хоче солодкого! — Северин Вакулович хотів був підвестись на ноги, але ноги його зрадили, і їх власник тільки махнув рукою. — Фесько, брате мій, принеси мені шматочок тієї анахтемської хальви. — Фесько Андибер мотнувся до крамниці, швидко замовив Григорію Федоровичу фунт хальви і непомітно взяв у рукав шматочок білого мила, що його так необережно лишив на столі Григорій Федорович, одважуючи комусь потрібну кількість цього гігієнічного продукту.

Він, цей Фесько, мав диявольський план і виконав його спритно і влучно. Можна говорити що завгодно, та коли не відступати від істини, то доведеться ствердити лише таке: цілий тиждень по тому увесь повіт аж за живіт брався, переказуючи вдесять сотий раз трагічну пригоду нащадка славного запорізького вояки Северина Вакуловича Китайгори. Отже, цей жарт був дуже простий і дуже наївний.

Коли Северин Вакулович побачив ту надзвичайно апетитну в його уяві стра у, якої він ще ніколи не куштував і яка тепер так привабно сахарилась в руках у Феська Андибера, — він простяг свою пучку і достеменно в такому напрямі, щоб вона абсолютно точно захопила, принаймні, половину всього того, що малось у пакуночку. Та цього не сталося, і з дуже

простої причини. Пучка Северина Вакуловича чомусь замість халви схопила за гудзика Феська Андибера. Той, зрозумівши, що однаково йому доведеться бути і тепер, як і все своє життя, руками свого патрона, дуже спокійно узяв свій шматочок мила, обмочив його в дрібненькі скалочки халви і поклав все це у розкритий рот Северина Вакуловича.

Відчувши солодке, Северин Вакулович приємно усміхнувся і старанно, як тільки міг, заплямкав язиком, зубами і губами.

Халва апетитно танула в роті і за п'ять хвилин була дуже подібна до білка, цілоденно колоченого, щоб пекти паски під великдень. Отож, Северин Вакулович з наївності сердечної, замість халви, до білої піни розжував шматочок білого мила, і воно тепер, як шумовиння найкращого пива, веселими шматками падало із рота на бороду, на чинарку, на мішок з пшоном і на святу землю.

Це була дуже весела картина, така весела, що на ціле село заваливали собаки, захіхікали дівчата, зареготали молодіці, і тільки наша голота додержувала поважності, ніби стояла у церкві перед самим святим причастям.

Ось що зробив Фесько Андибер на свою голову, жартувавши із Северином Вакуловичем. Жарт справді вийшов йому боком, бо ж не хто інший, як його патрон мав собі найпотужніших приятелів, в особі урядника, монопольщика і волосного старшини. Ці владні люди, скоро лише зачули про надзвичайну пригоду свого друга, ніби на крилах змієвих явилися до крамнички.

Тоді ота весела голота, один за другим, черідкою, безтурботно покотились до „волосного правління“. Там їх спочатку заперли до „буцегарні“, а потім, улаштувавши імпровізований суд, послали сторожа в негайній справі привезти із шелюгів сотень зо дві гнучкеньких різок.

Ів. ПАДАЛКА
З альбому художника

На своє нещастя, Фесько Андибер мав необережність тільки не вчора взяти шлюб із гарнесенькою Наталкою Полтавкою. Ця бідолашна дівчина, виспівавши усі пісні й не дочекавшись Петра, зрештою вирішила спокійно віддати свої руки і серце нашому героєві. День, що з нього почались незвичайні пригоди Феська Андибера, був, як уже сказано, неділя.

Наталка, вставши якомога раніше, наварила борщу, напекла пирогів, нагодувала свої рябенькі дві куриці, одвела до прикорму теля — материзну і, гарненько причепурившись, покопотіла до церкви.

Там вона ретельно молилася богові і ретельно дивилася так само на тендітних святих, намальованих на стінах, як і на живих молільників, русявих і чорнобривих. Але як не дивилась, не могла вона побачити і нікого, і нічого кращого за свого Феська. Щоб одігнати ці думки, Наталка Полтавка швиденько вимахувала ручкою, кладучи один за одним восьму сотню жвавеньких, метушких хрестів. Зайнята цією справою, вона зрештою й не почула, як піп швиденько прохарамаркав за здоров'я його „імператорської величності“, як у відповідь на це отець Серапіон прогрімів хрипким басом „многая лета“ і як молільники, збиті отарою, гримлючи об підлогу семипудовими чобітками, посунули на цвинтар, захопивши в свою хвилю і її — чорнобриву Наталку.

Та вона, як не давили її з усіх сторін свитки, чинарки, кохти на п'ять і дванадцять фандів, встигла ще покласти останній 801-й хрест якомусь веселенькому святому і вже тоді повернула на дім.

Це, мабуть, дуже нудно говорити, як вона йшла вулицею, як милувалися із її ходи сільські кумоньки, як вони, ці безтурботні створіння, з категоричними присудами найвправніших у світі кравців, занотовували собі, що корсетка і лиштва чортяче добре личили стрункій молодиці, і ось тільки чи брови були не занадто рівні та чорні, а ротик чи не занадто червоний

та ніжки — чи не занадто вони стрункі і моторні, як на нашу Наталку Полтавку.

Отже, Наталка Полтавка, не дивлячись на все це, благополучно прикопотіла додому і, розчервоніла з ходи і весела, що зараз побачить та пригорнеться до свого веселого баламута Феська Андибера, одвернула сінешню завертку і увійшла в дім. По цьому вона зникла з очей безтурботних кумоньок.

Відчувши себе наодинці, Наталка Полтавка стала лагодити до столу, час від часу поглядаючи у вікно і маленьке дзеркальце, звідки на неї дивились такі задьористі оченята і такі пухкі губки, що їй ще більше затанцювали ніжки і запалали, не знать із чого, лиця. І, щоб заспокоїтись і трішки охолонути, вона прикладалась навперемінку то губками, то щічками до холодного дзеркальця — саме туди, де розжевіли губки у де... Ах, невдячне, холодне скло! Воно ось несподівано підстрибнуло в руках, кинуло моторні зайчики у всі кутки хати та, дзенькнувши об долівку, розлетілось на маленькі скалочки. Тоді Наталка, налякана й засоромлена, легко і спритно кинулась на жадану зустріч Феськові. А він, одхиливши двері, лагодивсь саме, нагнувши голову, урочисто увійти до кімнати.

Фесько Андибер справді й увійшов, широко розставляючи ноги. Він ступав ними так дбайливо, ніби у п'ятьмі простував через небезпечну кладку. Наталка радо і соромливо скрикнула і підбігла до молодого мужа пригорнутись і поцілуватись, хоч це і не завжди трапляється серед подружжів на нашій благословенній Червоноградщині. Та цим разом трапилось саме так. Як було сказано, Полтавка і Андибер тільки вчора склали були богові присягу на вічну любов і вічне кохання. Ось чому вона так щиро кинулась назустріч своєму коханому, простягаючи для обіймів руки і разом губки для поцілунка.

Фесько Андибер мило і безконечно ніжно усміхнувся та показав низку таких білих зубів, що їм

могли позаздрити навіть Казбек із Ельбрусом, коли б вони були здібні на це. Він усміхнувся, показав свої білі зуби, але лагідно одхилив від себе і ручки, і губки і також лагідно мовив: „Обережно, пані, нам треба пожаліти себе, щоб зовсім не розкиснути“. Тоді Наталка водночас і ніяково, і цікава все знати подивилась у вічі Феськові, і губки її, скисла вималювавши гірку образу, кинули з любов'ю і гідністю:

— Ти вже встиг випити?

— Не тільки випити, а й закусити, моя мила Полтавочко. Полтавочка, привчаючись до ролі майбутньої справжньої жони, ще раз гірко посміхнулася і ще раз непорозуміло, з рештою дівочої лагідности і ніяковости, запитала:

— А що ж робити з борщем, пиріжками і кашею?

— А то, будь ласкава, їж самінька.

— Ну вже коли так, то хоч сядь посидь за столом, і мені веселіше буде з'їсти кашки.

— То й їж, моя мила, а мені вже досить. Фесько Андибер обперся руками кінець столу і, широко розставивши ноги, мило дивився на Наталку, а та, стурбована і мучена неприємними відчуттями, не так вже й їла, як пеклася. Зрештою вона поклала ложку і сказала своєму молодому мужеві, що це чорт знає що. І чому він її мучить та витріща свої баранячі очі, як теля на нові ворота, на неї, на Наталку Полтавку. А коли п'яний — хай краще ляже, бо це в таких випадках робиться завжди і скрізь на всьому білому світі.

— Та вже ж що правда, то правда, моє золото, — знову мовив Фесько Андибер і, не одриваючи ласкавих очей від Полтавки, таємничо докінчив: — у таких випадках завжди лягають і після горілки так само, як і після гарячої кашки.

Цю „кашку“ він вимовив з особливими інтонаціями і особливо таємничо. Від цього Наталка Полтавка вже зовсім розчервонілася. Бач — чи не був це натяк на щось таке особливе, таке гарне, що про нього

можуть знати тільки ті, хто вчора взяв шлюб і хто ще не встиг з філософським спокоєм дивитись на ці речі. Вона розчервонілась. Біля неї стояв сам Андибер, молодий і завзятий. Мабуть, і мертвій затремтіло б і забилося, бачивши його, бідолашне серце.

— То дай хоч обіду доїсти,— вже зовсім розгублено і внівець розхвилювана сказала вона і тоді так несподівано зідхнула, що їй на корсеті одскочило аж двоє гудзиків. Коли ж вона нахилилася, щоб їх узяти, то вже зовсім зомліла і не знала, що робити; тільки дивилася великими чорними очима і відчувала, як тепер уже зовсім загубить голову.

— Ну, що ж ти стала? Моторніш, серденько,— мовив Андибер втретє і пригорнув її злегенька до себе.

— Я зараз, зараз,— упала йому на груди Полтавка,— але хіба ж можна це вдень і щоб вікна були не затулені? І зробивши таке велике зусилля, ніби підіймала гору, Полтавка відірвалася від Феська і тремтючими руками затулила вікно. Потім, освітлена п'ятмою, розгортаючи, як крила, обійми, полинула до свого милого бажаного.

— Обережно, обережно, серденько,— мовив Фесько Андибер, почувши себе в несказано прекрасних обіймах своєї Полтавки.— Бач, я сьогодні таки об'ївся каші. Чи не могла б ти хоч який зробити масаж, щоб мені хоч на хвилинку стало якось веселіше?

Мовивши так, Фесько Андибер знову легенько одгорнув від себе закохану молодичку, впав лицем на подушку і залишив Полтавку такою гнівною, що коли б вона мала силу і волю, то на найменші шматочки розірвала б цього гидкого і, як пень, дерев'яного п'яницю. А поки вона це робила в думках, Фесько Андибер устиг руками звільнити себе і від сорочки, і від другої частини одягу і так лежав, як Ной у курені, злегенька стогнучи.

Цей ледве чутний стогін, ніби малюсінька палюча краплинка, упав в уші гнівній молодиці. Вона опустила руки (бо їх так і тримала не знаючи на що: чи обіймати, чи задля кари), стулила губки і, з тривогою дитини і скорбної матері вкупі, поглянула пильніше туди, де лежав Феська Андібєр, увесь посічений і пошматований, з великими плямами крові; вони вузенькими струмками тихенько збігали обабіч спини.

— Ой лишечко, що ж це таке? — упала вона до ліжка, і, за звичаєм усіх жінок, які жили колись, живуть і будуть жити, заголосила.

— Що буде, не знаю, а покищо дуже погано, — відповів Фесько і, ще раз зідхнувши, попросив, чи не могла б Полтавка десь дістати тепленької води та свого любого чоловіка трішечки пополоскати.

Ось таке трапилося у неділю 13 вересня з Феськом Андібєром та молоденькою Наталкою Полтавкою.

Волосне начальство було дуже тямуще своїх вчинків. Воно витратило так багато зусиль і лози, мабуть, лише задля того, щоб тільки належним чином відзначити перший день одруження нашого героя.

Цьому тимчасом було дуже скрутно, але він героїчно тримався. — Бачиш, — казав він дружині, зручно сівши у шаплик з теплою водою, — як небезпечно бути, з ласки божої, кухарем, а особливо як маєш собі молоденьку жінку, а за селом у байрака дуже багато цвяхової лози.

Але Полтавка знову хлипала.

Щоб заспокоїти її, Фесько Андібєр вдаввся до хитрощів. — Чи не здається тобі, — казав він молоденькій плаксі, — що я зараз схожий на рубану котлету з молоденької свининки. Ось вона, ця котлета, лежить вже на столі і жде своєї черги скочити на сковорідку, де сичить і шкварчить масло... Хоч, як сказати правду, перед тим, як смажити, треба її леденько побарбити у борошенце. Тоді вона не запалюється, а запікається в рожеву оболонку і починає

так мило хрустити у роті, що здається — з'їв би тих котлеток цілу дюжину. Ти ж, правда, умієш робити ось такі ласі речі і вже напевне стільки їх напружеш, що й ціле село не дасть їм ради?!

Молода плакса мазнула рукавом через носа і, як уловлена дурненька рибонька, широко відповіла: — Справді служивши, навчилася вона пражити такі смачні котлети, про які Фесько Андибер навіть не має найменшого уявлення.

— От і гаразд, — мовив Фесько Андибер, повертаючи зручніше спину до своєї милої Полтавки. —

А то ще можна наварити вареників, ось таких великих, соковитих, із свіженьким сиром. Знаєш, як це робиться? Перш треба взяти гарного борошна „трюхнолечки“ із крамниці Григорія Федоровича, потім покласти його у макітерку, налити води, посипати, скільки треба, соли, розбовтати великою ложкою і...

— Ну, хто ж так готує вареники? — щасливо засміялась Полтавочка. — Та це ж не вареники будуть, а справжнє хто й зна що. Так готують лише блини, та й то ті, хто не вміє. Це ж, справді, з тебе ніякий кухар!

Фесько Андибер погодився. З нього справді ніякий кухар, але то байдуже, бо коли оті вареники з сиром та складені в макітру, та зверху політі топленим маслом, та потім добре перекидані, щоб масло покрило їх усіх рівним шаром, та потім насипані у миску, де вже давненько на них чекає свіжа сметанка, зверху легенько присипана сіллю, — то за цю справу можна вільно віддати усе на світі, звичайно, крім того, хто їх так уміло і дбайливо готував.

— Ой лишечко моє, — вже зовсім забувши і про свій гнів, і про свої сльози, заляскала в долоні Наталка Полтавка. — Та ти, виходить, справжній ласун. Оце вже щоб мені не було, а таки, десь заробивши тих припасів, наварю тобі таких вареників, що ти їх з'їси цілу сотню і мало скажеш.

— Оце гаразд,— зауважив Фесько Андибер,— а тепер, будь ласкава, полосни мені поперек: щось уже там надто пече.

— Лишенько мое, та тут і краплиночки немає живої; все сполосоване, аж шкіра теліпається. І де це ти так набрався?

— Бачиш,— відмовив Фесько Андибер,— набратися не важко. А ось до пуття все це привести— справа інша.

— Мені аж страшно,— знову захлипала Полтавка, і дві її сльозини тихенько покотилися через спину Феськові Андиберові.— Це ти й за місяць як слід не виходишся.

— Та вже якось буде,— мирно відповів вчорашній молодий, засіявши чоло зморшками найприємніших спогадів.— А то, крім вареників, можна ще спорудити пиріжечки... знаєш, ось такі— із картопелькою. Можна, звичайно, і на черені, можна і на листові. Мені, коли правду казати, більш подобаються пиріжечки, печені на сковорідці, коли, знаєш, вони ще гарячі, що не вхопиш і в рота. Знаєш, як це бувало: покійниця мама стоять біля печі та совають сковорідкою, а я— отак біля столу. Що вони напечуть три чи чотири, а я і з'їм; що вони спечуть а я і з'їм. І ось так стоїмо цілу годину: мама печуть, а я поживаю, та до того, що аж у роті попечу і ось такі великі бульбашки посхоплюються. Ти, звичайно, мабуть, ще не вмієш так. А от коли б уміла, так ми б завтра собі щось налагодили... Як ти гадаєш?

Але Наталка Полтавка нічого не гадає і тільки аж тіпається із пересердя: ну, як би то так сталося, щоб Наталка Полтавка та не вміла цього робити. Ні, таки Фесько Андибер ще не знає, з ким він тепер говорить, бо коли б знав, то не плескав би ось таких дурниць.

Наталка Полтавка, навіть забувши, що перед собою має сполосовану спину Феська Андибера, починає так жвавенько і мило розказувати, як все це гарно

вона вміє робити, що Фесько Андигер вже цілком спокійно просить її попелоскати і обмити йому ті місця, які найбільше зазнали пригод у буцегарні на лавці. Ці місця — щось страшне: жаху того навіть не можна змалювати словами. Але захоплена молоденька Полтавка нічого не помічає, бо кожного разу, коли вона це хоче зробити, Фесько Андигер дуже влучно переходить од пиріжечків до галушок, од галушок до затірки, од затірки до лемішки, од лемішки до кваші, од кваші до калеників. Так вони собі гомоніли аж до того часу, поки Фесько Андигер, розпарений та змазаний ніжним шаром свіжого вершка, не заснув у ліжку, закутаний в ряднину, поруч із своєю дбайливою господинею.

Фесько Андигер не мав десь постійної роботи. З гуртом таких же, як і сам, голодранців, він вештався на заробітки по всій окрузі і робив те, що йому доведеться. Фаху якогось окремого він не мав, але мав величезні здібності в усіх тих галузях, де вимагається людських рук. Коли б цьому Феськові Андигерові хто вів послужбовий реєстр, то це, мабуть, була б найцікавіша книга для читання совісним матерям, що від усього серця молять доленьку не бути такою, як із Феськом Андигером. На жаль, ми тут не збираємося багато зупинятися на колишніх походеньках нашого героя і лише просто згадаємо те, що збереглося від автобіографії Феська Андигера року 1919, коли він жартома намагався її списати для свого командира Максима Залізняка, начальника червоноградської міліції у ті героїчні бунтарські часи.

Народжений 1880 року Фесько Андигер Х-й, син споконвічного селянина Феська Андигера ІХ-го та почесної селянки, "веселої" Насті Горової, мавши десять літ од роду, протягом часу 1890—95 заступав посаду по черзі — меншого, а далі й старшого погонича в економії пана Безака та на хуторі,

що належав до цієї економії, з виконанням обов'язків ходити біля волів, ярем та плугів, як підчас відпочинку, так само і підчас роботи; цю роботу Фесько Андибер і робив із виключним поспіхом геть аж до останнього року перебування в економії, коли за злочин по службі та поламані ноги прикажчикові мав узяти відставку і, зі збереженням усіх своїх прав, тікати без оглядки, перейшов за кухарського помічника у покої червоноградського купця першої гільдії Тараса Івановича Чумака.

Тут, в постійних кулачних змаганнях із кухарем Дейнекою, Фесько Андибер прожив тридцять один день, після чого зник; і з'явився на червоноградському обрії лише через рік невідомого де перебування, як соліст його ясности ієрея червоноградського староготичного собору.

Виконуючи свої тут обов'язки з великим старанням і трепетом, Фесько Андибер, бувши, проте, з природи своєї безнадійно нещасною людиною, мав необережність грубо порушити правила церковної благопристойности, узавши „старим цапом“ свого ієрея, і за це був ізгнаний із хору, що й примусило його взяти посаду меншого двірника у червоноградського комерсанта й промисловця Шепотунічки, посаду, вже перед тим йому пропонувану паном Гарматою. Цей пан Гармата виконував при Шепетунці функції двірника першого рангу.

Близку діяльність Феська Андибера на червоноградських бруках налічує три роки, а саме 1895 — 98. Мавши наприкінці цього строку купу неприємностей за спробу ухилитися від кохання пані Шепотунчиної, Фесько Андибер, обвинувачений у противному, мусив шукати собі порятунку і знайшов його в парикмахерській пана Галушки, звідки за одинадцять день, із своєї власної ініціативи, утік з курськими калашниками на участок Карлівка --- Полтава.

Тут року 1900 Фесько Андибер виявив себе несподівано знавцем у садівничій справі і, обіймаючи

на початку посаду копача при перевалах, а далі копулівровщика та окулівровщика, так копулірував до себе доньку свого начальника, що мав негайно ж тікати під загрозою спектися власної шкіри.

Це Фесько Андибер і зробив. Захований в маєток пані Богуславської, розпочав наш герой нову еру в своєму житті тим же, з чого й почав, а саме — одібранням функцій меншого наглядча за волами, ярмами та плугами пані Богуславської...

Отож, двадцяте століття застало Феська Андибера людиною кваліфікованою мало не в усіх галузях людської цивільної праці в хліборобській провінції. Тоді він, згадавши колишню військову славу своїх бунтарських прадідів, з року 1901 перекинувся до полтавської учбової військової команди.

Тут, ідучи за прикладом усіх своїх земляків, Фесько Андибер швидко набрав усієї поважності першорядного унтер-офіцера, але такого блискучого, що його не бачила до того ще жадна військова частина, яка будь-коли складала присягу стопам „його імператорської величності“.

Військова служба Феськові Андиберові дуже сподобалася. Він був спробував віддати їй усе, що тільки мав, але року 1904, йдучи на Далекий Схід „захистити вітчизну“, наш Фесько Андибер потрапив без своєї власної вини в неприємну історію. Бравий унтер-офіцер якось несподівано сам задля себе злетів, при повній ході, з потягу і, в наслідок цього, з вивихнутими колінами, мав пролежати в шпиталі цілі шість місяців, за який час війна стала доходити свого переможного zenіту. Бравий же унтер-офіцер вийшов у відставку.

Тепер йому було рівно двадцять п'ять років — саме той час, коли кожен нащадок Адамів мав підшукувати собі свою прекрасну Єву. Така й найшлася в особі так добре знайомої нам Наталки Полтавки.

Як і слід було сподіватись, одружений Фесько Андибер мав ще більше побиватися за шматком хліба,

вештаючись по світах за роботою. Та відома вже нам подія із милом, а потім того з цівхокою шелюговою лозою, примусила його цілі два тижні одлежувати боки на лаві і за цей час надуматись досхочу про свою майбутню кар'єру.

Стежок перед ним, як він цілком правильно міркував, було дві: одна вже знайома нам стежка Григорія Федоровича, а друга та ж сама, що Фесько Андигер її почав, але не дійшов до кінця перед часами свого бравого унтер-офіцерства. Ось він і думав над цим, міркуючи водночас із своєю Наталкою Полтавкою, які б страви вони їли, коли б у них було із чого ті страви готувати. Але тимчасом, поки він ламав голову над цими всіма питаннями, самій долі припало на думку приголубити свого укоханця. Трапилося це ось як.

У неділю,—виходить, за два тижні після відомої нам катастрофи з Китайгорою, горілкою і шелюгами,—Фесько Андигер лежав на ліжкові, підставляючи свою спину під ніжні Наталчині долоні. Сліди від лози уже трішки зарубцювалися, але, щоб вони не так свербіли й не здиралися, Наталка Полтавка розм'яшувала їх відомим уже нам способом. Отже, поки Фесько Андигер лежав, а Полтавка пестила його долонями, на вулиці під самими вікнами у Феська Андигера сталася бійка. Билися трое чи четверо хлопців і так голубили одне одного, що двигтіла земля і в усі сторони, як в бабині літо павутиння, летіли козацькі чуби.

Фесько Андигер жвавенько надів штани й сорочку і, плюнувши в кулаки, вибіг і собі за ворота.

Максим Залізник і Іван Наливайко, очевидно, добре „клянувши“ й обнявшись, як рідні брати, намагалися поламати один одному вже по третьому реброві, а Мусій Грач, певне, переконаний, що кулаками тут уже нічого не зробиш, з усього розгону біг до тину висмикнути добру притику.

Бачивши, що все це може стати у добрій пригоді своїм друзям, Фесько Андибер влучно підставив ногу ось цьому Мусієві Грачеві, і той, скільки міг швидко, ogrівся носом об святую землю. Із очей йому покоїлося сто зірок, а з носа — густа червона юшка. Поки він сидів, не знаючи, чи все це так і є в дійсності, чи, може, тільки приємний сон, Фесько Андибер швиденько підійшов до веселих хлопців і, впіймавши обох за чуприну, так добре стукнув їх лобами, що вони одночасно закричали на одній ноті: Максим Залізник — „ой!“, а Іван Наливайко — „ох!“ і, протерши очі, здивовано глянули на „мирового“.

— Це ти? — пізнавши братню жменю, спитав Максим Залізник.

— Це я, — відповів Фесько Андибер, потискуючи їм обом руки.

— Неможлива ти людина, — відповівши на потиск, мовив Іван Наливайко і взявся за лоба, де червоніла така, як довбня, моргуля.

Тимчасом Наталка Полтавка взяла під руки потерпілого Мусія Грача і, втокмачивши його у корито з водою, заходила вертати йому образ людський.

Так би це й скінчилося, бо хлопці, відсапнувши і набравши свого звичайного вигляду, уже намагалися послати Мусія Грача як найбільш потерпілого, по горілку, та в справу вмішався сам управитель Безаківської економії, що, їхавши повз, мав нагоду бачити відвагу нашого бравого унтера. Цей чоловічок тільки позавчора вигнав свого лісничого за його непевну вдачу й необережне ставлення до чужого лісу і тепер ламав голову, де б здобути путящого йому замісника. „Ах, так, — сказав він собі в той саме момент, коли Фесько Андибер примусив зі всього розгону стукнутись лобами своїх побратимів, — із цього гевала, що так легко орудує мужицькими чубами, може вийти чудесний лісничий“. Він сіпнув вожжами коня, і кабріолет під'їхав просто до Феськового Андиберового двору.

— Чим можу служити панові, — взяв під козирьок унтер-офіцер, і так добряче, що це остаточно підтримало його шанси на панського лісничого на всі сто відсотків. Тоді пан, висловивши своє дивування з героїства і сили нашого унтер-офіцера, в тон йому ж відповів: — Коли твоя охота, ти можеш служити у мене лісничим на третій ділянці. І, подумавши, додав: — з хатою, харчами, чобітьми і рушницею — Це дуже добра справа, — відповів Фесько Андибер. — А тому я прошу у пана дозволу завітати до пана в контору у понеділок і вже остаточно принести свою згоду.

Ось як це сталося, на щастя Наталці Полтавці і на зло злуче старшині й урядникові, що воліли б краще побачити Феська Андибера з торбиною, бо зна яким ланцем, ніж мужем влади і можности у Бе-зака на третій ділянці.

Це все ми так докладно розказали не задля того, що ця подія була щось особливе у житті Феська Андибера, — адже він мав уже сто всяких господарів і тисячі інших пропозицій, у такій чи іншій формі подані, — а задля того, що з цього моменту Фесько Андибер розпочав свою героїчну боротьбу за свою зганьблену, Феськову Андиберову, честь.

З цього часу і став наш Фесько Андибер жити у лісі, став співати пісень та ганяти зайців. Проте між цими поважними справами і за досить невеликий час він встиг також принести до контори щось із дюжину „здертих“ штанів, з яких одна чверть безумовно належали Мусієві Грачеві, Іванові Наливайкові та Максимові Залізнякаві, друга чверть — усім їхнім знайомим купно, а третя й четверта — Наталчиному дідові, померлому отже сто три роки тому.

Отже, Фесько Андибер тепер уже не мав потреби бігати кудись по роботу, щось думати про те, де дістати на хліб і олію, а спокійно щомісяця одержував належні гроші й харч і також спокійно брів до своєї хатини, подзенькуючи у кишені срібними карбованцями та півкарбованцями.

Це було таке ідилічне життя! У кишені — карбованці, на ногах — міцні чоботи, по боках — столітні величезні дуби, під п'ятами — м'який мох і шовкова травиця! І з усіх сторін — жваві, веселі пісні лісових птахів.

Ось тепер і Наталці Полтавці стали у пригоді її дивні уміння куховарити. Вона робила такі чудесні вареники, млинці і пампушки, що вже за якийсь місяць — два наш Фесько Андибер став сам як пампушка — білий і повновидий, — достеменно козак Мамай з вусями, мабуть, тільки на два сантиметри довшими, ніж у цього героїчного бандуриста, і такими чорними, що навіть не можна й сказати. Ось тепер і Фесько Андибер мусив довести, що й він не вміє пускати слова на вітер: з варениками, пиріжками, млинцями і всім іншим він так воював, як і обіцяв у нашому попередньому розділі.

Але дивна річ! Кожного разу, коли на столі парувала миска вареників і макітра з пампушками, йому починали лазити по спині комашки, і такі самісінькі, як отоді на лаві у буцегарні. Тоді він чомусь замість пампушки чи вареника аж до неприємності ясно бачив перед собою по черзі то обличчя Северина Вакуловича, то обличчя урядника, то, зрештою, милі оченята та розгублені рухи своєї Наталки Полтавки, коли вона ото, садивши його в шаплик із теплою водою, обмивала його рани своїми гіркенькими слізоньками. Отож Феськові Андиберові завжди було дуже приємно дивитися на всі ці страви, він їв їх так, що годі й сказати. Іноді він, нема де правди діти, одкривав рота щось мовити.

Тоді Наталка Полтавка, рада з того, що її чоловічок вже давно забув про свої давні неприємної пам'яті пригоди, спокійно слухала щось про недалеку барвисту весну, коли ото надворі стане тепло і привітно; коли з'являться з далеких країв співучі пташки і Наталці Полтавці буде ще веселіше серед оцього лісу.

Ось бач, який з нього був жартіливий і красномовний чоловік! Ну, а Наталці Полтавці, як і кожній жінці, в чому ще бракувало потреби? Так вони і жили собі спокійно, хоч, розуміється, Фесько Андибер був здатний і ще і на іншу мову. Ось, приміром.

Одного разу з ним та його дружиною сталася така історія. Знову прийшла неділя (бо такі люди, як Фесько Андибер, мають свої пригоди тільки по святах) і Фесько Андибер, взявши дружину та свого приятеля Мусія Грача, почимчикував укупі із ним до міста — купити собі добрячі витяжки, а молоденькій своїй дружині черевички, бо вже якось наближалися великодні свята. Мусій же Грач мав собі придбати нового годинника, до своєї кишеньки в новому широчезному „гумовому“ поясі. Цей пояс він носив поверх соронки, затканої у прекрасні діагоналеві штани, на які він витратив, ще після різдва, рівнісінько вісімнадцять карбованців.

Вони всі довгесенько вештались по базару, переходячи з крамниці в крамницю та зустрічаючи цілі купи своїх знайомих та земляків. Десь швидко до них приєднались Іван Наливайко, Максим Залізняк та інші хлопці, Отже, ходивши, зустрічали вони земляків, а зупинившись висякати носа, Фесько Андибер нахилився і поклав до кишені загублений якоюсь гавою гаманець, гаманець із грошима, бо був він опуклий і щось в йому шелестіло, як новенькі-новенькі кредитки. Поклавши гаманця і щось собі засміявшись, як сміється змовник, Фесько Андибер тихенько свиснув, і був це посвист веселий: Фесько Андибер упізнав був напевне вже гаву. Потом він наздогнав товаришів і, не говорячи зайвого слова, рушив укупі з ними додому На розі біля Кривенка, що торгував дьогтем, олією, гвіздками, борошном та крейдою, вони віддали шану Михайлові Самійлі-Кішці. Трішки нижче, вже де кінчається славнозвісна козацька Більовська фортеця, їх наздогнав Григорій Федорович Головатий.

Ще нижче, вже там, де червоноградський пляц переходить у глибоку балку і де прокладене шосе, їх несподівано обігнав Северин Вакулович Китайгора і так промчав на своїх зміях-конях, що Наталка Полтавка ледве встигла одскочити на бік. — Тю! — гукнула вона, — божевільний! Бідненька Полтавочка зовсім не знала, що Северин Вакулович мав ось тепер законне право продемонструвати перед Феськом Андибером усю свою можливість. Але, як говорити насправжки, демонстрація ця була більш заклопотана, ніж героїчна, Річ у тім, що Северину Вакуловичу до зарізу були потрібні загублені на базарі тридцять карбованців, бо інакше він не міг сплатити своїх, якихось векселів, а це ж, як відомо, не жарт.

Тридцять карбованців — гроші невеликі, та коли їх немає, а головне — ні в кого дістати, то тут хоч кому може запаморочитись голова. Звичайно, він їх мав одержати у Григорія Федоровича, але якось розминулись. І тепер Северинові Вакуловичу довелося літати по всьому місті, перепитуючи, чи не бачив хто тієї, так потрібної, людини або чи не може хто позичити йому „три десятки до ближчої неділі“. Згодом якась жаліслива душа сказала йому, що Григорій Федорович уже поїхав додому, і наш Северин Вакулович летів навздогін, ледве помічаючи серед шляху усяких там Андиберів та інших голодранців.

Та справа швидко обернулася так, що йому таки треба було помітити, та не тільки помітити, а й сердечно привітатися із усяким там Феськом Андибером.

Отже, тимчасом, поки Китайгора гнався за Григорієм Федоровичем до селища, де той жив, Григорію Федоровичу заманулося одвідати свого старого приятеля, круподера із млина, на прізвище Гнида. Він так і зробив. Виїхавши з червоноградського яру, де проложено шосе, він, замість їхати прямо, повернув ліворуч, маючи ту думку, що та людина, якій потрібні його гроші, може знайти Григорія Федоровича і під землею.

Отже, не так воно вийшло насправді. Долетівши до хатини, де мешкав Григорій Федорович, і не знайшовши його вдома, Северин Вакулович схопився за голову і вже не знав, що йому робити, бо, відома річ, векселеві байдуже — чи є вдома якийсь там Григорій Федорович, чи його немає. Северин Вакулович замислився, легенько взяв себе за чуба, що він аж затріщав у коріннях, і ось тут очі його з радістю побачили веселу компанію в складі зазначених вище: Феська Андибера з жоною, Мусія Грача та Івана Наливайка, які саме тепер ішли левадою поруч подвір'я Григорія Федоровича.

— Ось биймось на що завгодно, — мовив Іван Наливайко, побачивши в такому безпорадному стані свого давнього „приятеля“, — що ось цьому Китайгоренкові до зарізу потрібні гроші.

— А що ж ти думаєш — відповів йому Мусій Грач, — коли людина міряє, які заввишки пороги у Григорія Федоровича, а потім голубить себе за чуба, то їй вже не до мила, аби голівонька була ціла.

Згадка про мило викликала раптом цілу бурю реготу, такого здорового і задьористого, що й слів нема його описати.

Тоді Феськові Андиберові несподівано прийшла до голови ціла купа веселих думок. Він зупинився і голосно, не помічаючи приязного погляду Северина Вакуловича, сказав:

— Так ось ми вже й прийшли. Оце саме тут стояв отой Сіліверст Саліхвонтович, метаючи ніби з пращі Давидової свої карбованці он у ті куші. Весела була людина з того Сіліверста Саліхвонтовича! Як було йому що в кишені, то вибирав він тоді собі по троящі і на очах у дядьків, задля певности, що ще міцно стоїть на землі, рвав їх спочатку ось так на дві половини, потім ще на дві, а потім ще на дві, і так поки од трьох карбованців у руках у нього нічого не лишалось.

Кажучи це, Фесько Андибер витяг із власної кишені власний карбованець і повторив усе точнісінько

так, як робив це колись якийсь Сіліверст Саліхвонтович чи Саліхвонт Сіліверстович. Потім, коли дрібні шматочки полетіли за вітром і кілька клаптиків кольористого паперу упало до ніг Северина Вакуловича, Фесько Андибер витяг срібні двадцять копійок, підкинув їх кілька разів на долоні і весело гукнув, звертаючись до Мусія Грача.

— Твої, друже, десять, коли я цієї залізячки не докину он до тих кушів.

— Гаразд, — відповів Мусій Грач і подав Андиберові руку.

Іван Наливайко розбив заклад, і вже тоді двадцять копійок, виблискуючи на сонці, затручали й полетіли далеко, бурхнувши у м'якеньку траву за кущами.

Цього серце Северина Вакуловича вже аж ніяк не могло витримати, і він, підбігши до веселої купи голоти, загукав як тільки міг сердечніше:

— Що ти робиш, божевільний голодранець?!

— Одступись, — відповів йому Фесько Андибер. — Одступись, а то булкою уб'ю, як, мовляв, маляр улітку, коли його дражили, чи хоче він з'їсти хліба.

— Але ж на маляра прийде і зима, — трагічно вигукнув Северин Вакулович, — і тоді як йому в пригоді стане ось той самий шмат святого хліба.

— Ну що ж, до зими ще далеко, — відповів Фесько Андибер, — а тепер, справді, чому б не побавитись голоті? Ось як ви думаєте, Северине Вакуловичу, чи не долетів би ось цей карбованець, коли б я його шпурнув, он до отого кущика? Як не долетить — десятка ваша, а долетить — десятка моя.

— Ні, вже таки хай йому, — не одводячи очей від карбованця, чухаючи потилицю, сказав Северин Вакулович. — Оце якраз мені не до жарту, а коли б ти, замість розкидати, та позичив доброму чоловікові три десяточки, то мав би собі вдячність на ціліньке життя. Повіриш, тут грошей так треба, аж коліна трясуться.

— Це добра справа. — Фесько Андибер положив карбованця до кишені і пильно поглянув на свого старого приятеля. — Коли вам справді треба грошей, то чому ж! Фесько Андибер ніколи не відмовить, щоб тільки у нього було в кишені. По цій мові він покопався в кишені, — витяг кілька усяких кредиток і зневажливо підкинув їх на долоні. — Але тільки з однією умовою...

— Яка там умова! Через тиждень тридцять карбованців і моя горілка — скільки улізе.

— Бачите, Вакуловичу, щодо горілки, так у мене є свої окремі міркування, і зводяться вони до того, що не завжди вона корисна ось таким людям, як я.

— Ах, боже мій! — вигукнув Северин Вакулович, зрозумівши натяка. — Та при чому ж тут я? Ти ж повір мені на слово, що ні сном, ні духом не знав і не знаю про тії канальські шелюги. Аж на другий день, проснувшись у половнику Григорія Федоровича, почув, та й то під похмілля...

— Ось це й гаразд, — мирно відповів Фесько Андибер, — ми ж із вами завжди були приятелі, але усе село, в один голос, гуде, ніби все трапилося із однісінької вашої волі. І ось, щоб довго нам не говорити, даваймо собі помиримось як слід, і щоб усі люди бачили, що ви справді були ні при чому.

— А що ж ти хочеш? — в передчутті чогось для себе не зовсім милого, мовив Северин Вакулович, ляскаючи себе по халявах пужалном.

— Та ось і хочу, щоб покататися з вами на цій вашій тачанці. Тільки знов з умовою я сідаю, звісно, із своєю Полтавкою, на гойдалку, а ви — на передку; паняйте вздовж через село, я потім назад, до цього місця, і тоді вже одержить собі гроші та й робить що знаєте і з ними, і з собою, і з своєю тачанкою...

Не варт, звичайно, говорити, яке вражіння справили на Северина Вакуловича ось ці слова червоноградського гольтіпаки. Він почервонів так, ніби перед цим через цілий день сидів у лазні. Губи йому

засмикались, очі, як у владики Зевса, заметали цілі снопи блискавиць, і коліна, затремтівши, так заступали, ніби це спеціально робив якийсь веселий полковий барабанщик.

Для людей, які не знають пихи спредковічного козака та власника сотні десятин землі, слід зауважити, що пропозиція Феськова „покататись на гойдалці“ звучала для нашого Китайгори приблизно так, як би звучала пропозиція овечки покататися на спині у голодного лева.

Та все це так! Але ми знаємо випадки, коли і левові доводилось ганебно поступатися перед малюсіньким комариком. Ось так тепер трапилося і з Северином Вакуловичем Китайгорою. Почервонівши, він страшенно зблід, по тому тричі вкусив себе за губи, що аж показалася кров, і вже по тому глухо мовив:

— Так, може б, замість мене ось цей Мусій Грач?

— Так він же ні до чого. Не про нього ж іде поголод, а про вас,—тихо і мирно зауважив Фесько.

— Ну, хай уже буде так!—Северин Вакулович натягнув на очі картуза і люто скочив на передок, саме туди, де сідає його батрак, везучи свого господаря до міста.

Тоді Іван Наливайко тихенько штовхнув під плече Мусія Грача; Мусій Грач, перекусивши губу, підштовхнув Максима Залізняка; Максим Залізник, одвернувшись і закривши долонею рота, підштовхнув Феська Андибера. А цей уже, поважний, як полковий генерал, легко, під руку тримаючи, посадив у тачанку свою Наталку Полтавку, а тоді й сам скочив на гойдалку. А та так і затанцювала, підкидвана знизу пружкими пружинами. І так вони поїхали через усе село, а далі й назад.

І знова усе село дивувалося; і гавкали всі собаки; і верещали усі молодіці, схопившись за животи; і геготіли оксамитовими баритонами дядьки і батраки, бачивши, як прикручений колись у буцегарні до лави

Фесько Андибер тепер своєю чергою прикрутив до батрацького місця самого Северина Вакуловича Китарайору. І був це такий сором і така ганьба для всього козацького роду, що коли б ці козаки були спроможні, вони і найменшої крихітки на розплід не залишили б від Феська Андибера.

Одвізши своїх пасажирів назад до левади Григорія Федоровича, Северин Вакулович, не дивившись, простяг руку узяти три Феськових десятки і... свій власний загублений гаманець... По цьому він зблід і, мов оглушений довбнею, застогнав... Бідні коненята, перелітаючи через тини, ворота, яри й кучугури, принесли свого господаря у похмуру передвесінню безвість. Фесько ж Андибер ліг на траву і тут зайшовся небезпечним для свого життя сміхом. Мусій Грач уважав за краще вилити йому на голову відро холодної води, ніж бути свідком тієї неминучої катастрофи.

Ось іще як умів жартувати Фесько Андибер, коли йому, звичайно, була до цього якась охота.

Ось ми сказали, що так жартував Фесько Андибер, коли у нього була охота. Але що далі, то ясніше ставало, що йому часто-густо доводилось жартувати і без власної охоти, а, так мовити, з примусу. І то через те, що Фесько Андибер мав чудернацьку вдачу і уміння мовчати (найдовша його відома нам промова занотована у розділ, де річ іде за Наталку Полтавку, шаплик та теплу воду). А коли людина мовчить, вона певне щось думає. А коли вона думає і не говорить своїх думок уголос, — то це справа дуже небезпечна, — як собі й думали сільський старшина Гуня та урядник Пан-Падлючка. До цього щеєдналась історія з милом та тачанкою. Отже Феська Андибера слід було викрити і зробити з ним в таких випадках вівісекцію належну. Але як під нього підкопатись?.. Ось тут і стала в пригоді геніальна голова Пан-Падлючки. Він, добре собі затамивши,

яку відповідальність має Фесько Андибер за ліс перед паном, порадив зробити цілком оригінальну штуку, щоб, попервах, хочаб скомпромітувати якось Феська Андибера.

Ось чому однієї ночі трапилась ця подія, про яку ми будемо розказувати у цьому розділі.

Жив собі у цьому селі, що становить пляцдарм нашого оповідання, один симпатичний дідок з прізвищем Остриця — офіційним і з прізвищем Шишка — неофіційним. Розгубивши на ланах свого життя всі зуби і бувши водночас великий прихильник народньої мудрости, цей нащадок колишнього рубаки, до ладу чи не до ладу, але завжди, додавав до своєї філософської мови геніяльний каламбур геніяльного нашого народнього генія. „Шишка твоєї матері“ — так звучав цей каламбур. І не було йому рівного в світі. Але ця „шишка“ в його устах звучала достеменно так само, як „сиска“. За цим прикладом він так само і „восьмушечку“, якої був найбільший укоханець у світі, звав „восьмусецькою“. І за це до його другого прізвища навіки приєднали сільські штукарі ще й другий епітет, безсмертний — „Восьмусецька“. Через це славний Остриця в аналах червоноградської історії відомий був більше, як дід „Сиска-Восьмусецька“, ніж як громадянин Іван Остриця.

Так з цим от „Сискою-Восьмусецькою“ якось темної чудесної літньої ночі трапилася така історія. Проходячи якось лісом, він цілком несподівано для себе вирішив, що ось ця прекрасна розкішна осичина якраз чи не придалася б йому на підсошок чи сішку до повітки. Як це трапилося, що саме тепер Остриці-Сисці-Восьмусецці прийшла до голови ця весела думка, він і сам добре не тямив. Ось так, принаймні, за кілька місяців по тому він присягавсь на суді, ховаючи свої очі від таких маєстатичних свідків, як волосний старшина Гуня та врядник Пан-Падлючка. Та як би там не було, дід Остриця-

Сиска - Восьмусецька, „роздавивши“ задля спритності справжню восьмушечку горілки (невідомо, де він її взяв, бо все село було переконане, що дід Острияниця вже з самої паски був лише платонічним прихильником її, не мавши ані шеляга грошей), узявся за пилку і потихесеньку, без зайвого шуму і галасу, звалив згадану осичку, що вона йому була потрібна для повітки, в якій, до речі, вже літ тридцять тому, як зимував віз, і п'ятдесят — як хрумкав вівсом гніденький коник. Отже, дід Острияниця, зрубавши осичку, поклав її на плечі і обережно поніс до себе на леваду. Саме з цього моменту й почалась його історія, про яку, одсидівши три тижні в буцегарні, він всім і кожному оповідав приблизно так (звичайно після відповідних прелюдій):

„Так ось, ішовши я через той гайочок і назорив ото собі лату, дерево таке довге, як от до манапольки. Ну, і думаю, сиска його матері, треба уночі якось йому лад дати, саме на підсошок здасться. Як надумав, так і зробив. Зайшов у гайок, сів під кущик, посидів, послухав, чи не йде де сторож, понюхав табаку, перехристився, взявся за лату та й: „помози бозе“. Отож, сиска його матері, скинув на плечі та й пошкандибав собі помаленьку. Та тільки русив, коли це щось як не вчепиться за край лати та й давай тягти до себе... Воно до себе, а я до себе: бач, думав, що в кушах зачепилось. Тягну я — тягне й воно, а далі як не попустить... Со з ви думаете?..“ — патетично вигукував у цьому місці старий: „як не полечу я, сиска його матері, сторч головою у старі пеньки. А ота треклята лата та зверх мене — по горбу. Упав я, сиска його матері, та й думаю: пропав, бо це ж не хто інший, як мара вночі жартує із дідом. Полежав, потяг тютюнцю, попробував вставати: в грудях так болить, сиска його матері, аж жарко стало. Встаю і читаю: „отче наш, оже си на небеси“, а потім перехристився й хотів уже йти додому, — воно, бач, недалеченько, як

до шинка покійного Вакули. Ні, думаю собі, а як же тая осичина? Ось і груди, матері сиска, болять, і лата задарма, матері сиска, пропада; краще візьму її по-хазяйському та порубаю на дрова, та одвезу на базар спродам — от і буде тая восьмусецька погріти старого. Подумав це — та й знову за осичину. Одволік, сиска матері, ось так, як до тієї Ковалихи, тую трекляту деревину і нагинаюсь хвоста виправляти, щоб не волівся по землі та не робив, сиска матері, сліду. І що ж ви собі думаєте?! — знову патетично з гігантською понюшкою табаки, вигукував старий Острияниця — „тільки подумав про це, і стало враз мені так легко, неначе який біс підсобив. Зрадів я та хаміль, хаміль — та мерщій ходу. А тут ось і до рова, сиска матері, — як до покійного Панька корчми, — вже недалеко. Еге, думаю, шабаш, он вже, сиска матері, наші левади, а потім і двір. Та тут лиха личина знов як не смикне тую осичину назад до себе, а сучки як не дирнуть, як не смикнуть, так і полетіла і сорочка моя, і шкура моя шматками з усього плеча. А я, сердечний, об землю тільки — геп! Лежу, сиска матері, слухаю джмелів, мимрю „да воскреснись бог“, табаку нюхаю і думаю: ет же канальська мара сміється над дідом... Не зна, як без восьмусецьки з біса гірко жити. Встав, подивився навколо, ніде нікого. Глянув на себе — аж усе плече голе, і шкура, сиска матері, як капиця закотилась. Жаль і осички, жаль і плеча. А тут ще й думки всякі обсідають: бач і казали ж покійні мати, щоб осичини не займати глупої ночі, бо осоковитими кілками приколювали відьом в потилицю в гробі. Так як начнуть відьму приколювати, то з-під кілка, сиска матері, аж на верх ями цівкою біжить кров, а відьма реве, аж земля труситься. Здумав оце все та й сам затрусився і хотів уже тікати додому. І добіг вже як до, царство йому небесне, Трясцені гуральні та й згадав, що завтра нічим буде полічити грудей. Нувже, сиска матері,

пан чи пропав! І знов за осичину, на плече її — тільки трава зашелестіла. Як мені йти додому до рову, то треба з горба сходити. То й став я спускатись униз і йду собі. Та тільки... що за знак? Я іду вниз, а осичина лізе вгору. Я її тягну вперед, а вона лізе, сиска матері, назад. Я таки вже пнуся, не піддаюся, тягну скільки сили. І ось вже як не трісне моя осичина з великої потуги; хвіст упав десь за ровом, а передок мене в потилицю, то так і покотився з ним бороною в кропиву. Лежу й чую, що сльози біжать, і з носа тече, і з виска мазка капає. Устав, сиска матері, та й плачу. А вже і на світ стало благословлятися. Ну, думаю собі — сльозами горю не пособиш. Взяв тютюну пучку — та в ніс. Аж він із носа біжить з червоною юшкою. А тут де не взялися півні: ку-ку-ріку! Фу, кінець муці. Дивлюся — і надворі ясно, і тихо, і ніде нікого, і осичина лежить, і додому тільки так, як до манапольки“.

Ми тут маємо сказати, що, доходячи до цього місця в своєму оповіданні, дід Сиска-Восьмусецька, попри згадки про „манапольку“, раптом уривав мову і, помовчавши хвилинку ніби в задумі, ліз до своєї кишені здобувати ріжок із табакою. Свята наївність! Адже кожний слухач знав, ще краще від самого Восьмусецьки, про те, як той, прийшовши додому і не встигши ще, навіть як слід умитися, зустрів уже на своєму подвір'ї урядника і старосту, що в дуже увічливій формі звернулися до нашого авантюриста із запитанням, де це він був і чому має такий героїчний вигляд, ніби змагався із цілим полком котів.

Дід Сиска-Восьмусецька, оповідаючи про цю пригоду, непорозуміло розводив руками і, водночас хитро примружуючи очі, запитував у своїх слухачів: „Ні, ви скажіть, звідки вони могли довідатись про ту бісову осичину?“

Слухачі так само непорозуміло розводили руками і так само виявляли цілковите своє здивування

великій спритності доглядачів за ладом. А дехто, чомусь гадаючи, що дід Сиска-Восьмусецька дещо плутає, і шукаючи якогось генетичного зв'язку з нічною марою, глибокорозумно гойдали головою й зазначали, що „тут щось не те“.

— В тім то й діло,— відповідав наш авантюрист,— іменно щось не те, бо скажіть, люди добрі, де ж тоді ділася тая осичина, що з неї піднялася вся історія?..

Тепер дід вже не примружував хитро очей, а, цілком певний того, що вночі жартувала з ним саме мара, доказував своє оповідання. І з нього ясно було, що, коли урядник Пан-Падлючка та староста Гуня при понятих Іванові Наливайкові та Максимі Залізнякаві приперли старого до стінки й урочисто повели його під повітку, куди він затяг відому нам осичину,— то ось тут і сталося те, що всі вони у чотирьох тільки виричили очі, не знайшовши абсолютно ніяких слідів із згаданої осичини. Вона як під землю провалилась.

— Ось і кажіть після цього,— закінчував Восьмусецька,— що всі оті відьми, мари й інше чортівиння є простісінька вигадка. Ото ж ви собі хоч що думайте, а старий знає собі своє і вже нікому не радить заgravати глупої ночі ось із тими потворами.

— Так то так, але ж ви все таки одсиділи три тижні у буцегарні...

— Тоді дід Осьмушечка знову ліз до кишені по тютюн і, здобувши ріжок, довго і солодко нюхав свою табаку. На задане питання він не мав аж ніякої охоти відповідати геть аж до того часу, поки будь-хто випадково не частував його горілкою, і в такій мірі, що він уже не вважав за потрібне держати якісь секрети, і дуже наївно і з дитячим запитанням в очах говорив:

— Ну, а скажіть, коли б я не одсидів свої три тижні, що б тоді робили Пан-Падлючка та Гуня?

— Так,— тягли оксамитовими баритонами слухачи,— справді, що б вони робили?

Отже, чим далі розказував Восьмусецька, записуючи свою розповідь горілкою, чим більше він підносився, тим більше разплутувались таємниці навколо темної історії з осичиною і тим ясніше слухачам ставало, як спритно піймався дід Восьмусецька на гачок згаданих блюстителів порядку і як, так само спритно, Фесько Андибер посадив їх усіх купно в калашу. Бо вже, як відомо, ніякої осичини у діда Сиски-Восьмусецьки не було знайдено, а лежала вона собі спокійно перед конторою управителя економії. Цей, вислухавши блискучого рапорта Феська Андибера, повнотою довідався про всю цю веселу нічну історію, в якій, зі слів нашого унтера, крім осичини та старого Восьмусецьки, брали участь якісь невідомі особи, але описані так яскраво і влучно, що Пан-Падлючка, тут же присутній, не стерпів і рішуче запротестував, заявивши: „Нічого подібного не було! Але коли пан хоче знати правду, то підтином в Остряниці в чеканні на злодія сидів не Пан-Падлючка, а Гуня, а Пан Падлючка, навпаки, сидів спиною до повітки, і пили вони купно не горілку, а „три зірочки“, і про те, що дід Восьмусецька буде красти, взнали вони не сьогодні, а ще тоді, коли той навіть і в думці не покладав себе бачити злодієм...“ Отже, Пан-Падлючка переможньо глянув на Феська Андибера і так браво крутнув вуса, що управитель не знайшов нічого кращого, як, поляскавши його по плечі, порадити йому не „захоплюватись“ і іноді думати про те, що навіть і вумник молившись може набити собі моргулю...

Тимчасом, поки наш Фесько Андибер засвоювався з ролею нічної мари, події нашого прекрасного світу розвивалися швидким темпом. Уже газетки,— хоч, правда, і боязко, і блідо,— натякали про катастрофічні перемоги російських „доблесних“ армій і фльоти під Мукденом та Цусімою; уже дядьки й всякі непевні люди таємничо шепотіли про події у великих містах, на залізницях і заводах; уже

потихеньку то сям, то там почали палати панські економії, і вже зовсім нетаємнично згоріла до гнота економія пана Переходенка, що стояла зовсім недалеко від економії, де працював Фесько Андигер. В ту ніч на всю околицю жадна людина не заплющувала очей. Все небо на заході палахкотіло в червоних загравах, і, дивлячись на них, так тяжко і тужно вили собаки, що людям ішов поза шкірою моріз, і вони, збираючись купками по садках та під клунями, чекали із радісним сумом, що ось чи не покажеться десь золотий півник і над маєтком їхнього любого пана. За цією ніччю побігли черідкою інші цікаві й веселі ночі, коли по всьому простору нашої прекрасної України ворушилися якісь підозрілі тіні, перебігали од хати до хати, од села до економії, од економії до клунь, із збіжжя та до стіжків хліба. По тому ці клуні і стіжки задьористо підіймали вгору рожевенькі пасма вогників, і ці останні жваво летіли назустріч передосіннім зорям.

Ось у цей час і управитель, і Пан-Падлючка, і сільський староста почували себе дуже кепсько, так кепсько, що їм аж крутило в носі, коли якогось ранку очі їх перебігали рядочки з таємничими закликами до веселого бенкету,— листочки, що їх підписували різні невловимі „комітети“. Ось тоді і пан управитель, і Пан-Падлючка організували біля себе усе надійне, щоб тільки одстояти той лад, якого вони були такі незрадливі друзі.

Уже ходили озброєні і всі конторники, і всі ключники, і всі прикажчики, практиканти, і всі хлопці, що за добрий карбованець могли, залавши, вільно знести голову самому господу-богові. Кінні і піші, по двоє і по трое, по десятку і цілими загонами, вони розїздили вдень і вночі по всіх кутках і закутках, вишукуючи крамольників.

Та, не задовольняючись з цього, вони за ті ж самі блискучі карбованці підкуповували дядьків, і ці, з величезною охотою ховаючи до кишені дзвінкий

метал, каялися на своїй таємничо прекрасній мові усіма святими, що вони таки аж ніяк, аж ніяк не „схиблять“. Але що значила ця обіцянка — ніхто напевне не знав. І, мабуть, і вони, самі ці селяни.

А тимчасом, не дивлячись на все це, і по селу, і по економії, на всіх парканах і на всіх тинах червоніли, біліли, синіли клаптики веселого паперу з тими самими підписами тих самих таємних усяких і невловимих, як щастя, „комітетів“.

Тимчасом, коли пан управитель та Пан - Падлючка ламали собі голову над питаннями, про які ми говорили попереду, наш бравий унтер - офіцер Фесько Андибер жив собі покійним життям із своєю Наталкою Полтавкою у лісі на третій ділянці. З нього тепер став завзятуший мисливець, і це його завзяття у повній мірі могла лише розуміти Наталка Полтавка та син управителя — студент якогось університету, якогось факультету, на ймення Коля. Ось вони удвох вештались по всіх найтемніших закутках лісу, приходячи під вечір стомлені, але щасливі, бо мали при собі коли не прекрасний екземпляр якогось гігантського крижня, то такий самий прекрасний екземпляр лісової красуні лисиці. Цілі дні вільного гуляння давали їм чудесну змогу міркувати і філософувати скільки влізе. Отож із Колі був вправний, досвідчений агітатор. Він з неослабною енергією навчав Феська Андибера таким незвичайним таємницям, від яких у простого смертного навіть поліз би догори чуб. Та цього не траплялось ніколи із Феськом Андибером. Бравий унтер - офіцер був наївна і легковажна людина і цими своїми властивостями міг би здивувати навіть найменшеньке у світі немовлятко.

— Ось ви говорите тут про революцію, гільотини, хранцузів усяких, а скажіть будь ласка, що оце ви робили б, знайшовши тут таку гільотиночку?“

На це питання студент Коля тільки зводив плечима і з усім своїм авторитетом починав тлумачити бравому унтерові. В тих коментарях мова йшла про те, що ці гільотини оджили свій вік, і згадки про них збереглися лише в історичній літературі та в деяких піснях, які теж цікаві тільки історикам: „До того ж, — читав далі лекцію студент Коля, — взагалі гільотина — це така неймовірно варварська, кривава річ, що ми, люди віку електрики й реклами, можемо тільки дякувати богам, що все це минуло. Революції, бунти, гільотини — це анахронізм, такий самий, як іхтіозаври, бронтозаври, мастодонти та інші страховища, що колись вільно гуляли по земній кулі, а тепер не потрібні навіть для звичайного зоологічного суду...”

Звичайно, Фесько Андибер був згоден із цими високими міркуваннями і по довгій павзі зауважував, що він „цікавий би знати, що то єсть таке бронтозавр, що про нього він, Фесько Андибер, не має ніякого уявлення, і чи вживали, а як так, то в який спосіб і його оті самі безбожні хранцузи, робивши свою революцію, що оце про неї йому так добре розкажує студент Коля“. Тоді студент Коля, знищений універсальною наївністю і дикістю свого співбесідника, починав довго з насолодою тлумачити, що то є за такий бронтозавр, коли він жив, коли умер і що від нього лишилося.

Як вправний учений, оратор і філософ, він довго зупинявся на історичних і передісторичних добах і ерах, з математичною послідовністю викладаючи, коли закінчилась архейська доба, що принесла нова, наступна за нею, чим цікавий для вчених і науки кембрійський період і, зрештою, яку роллю в історії нашого світу посідає четвертична доба. Звичайно, для нашого бравого унтера лекції філософа Колі мали величезне значіння. Не днями, а годинами він відчував усім своїм єством безодню наукової пре-

мудрости і з таким завзяттям ляпав дурниці, що Коля без вагань помирав од несподіванки.

— Ось, це все дуже гарне, що ви розказали, — не второпавши, звичайно, ані єдиної думки, говорив Фесько Андибер, — а я вже так міркую: якби не було бога, то не було б і всього оцього, про що ви так докладно мені говорили.

Тоді Коля лягав на живіт і, пересміявшись п'ять хвилин, починав знову, притягаючи на допомогу всіх Дарвінів світу, тлумачити про еволюції, боротьбу за існування тощо, до того, що знову наш бравий унтер тільки кліпав очима і зрештою, махнувши рукою, пропонував вченому своєму студентові йти на вечірній переліт на якесь „Кругле“ або „Велике“ озеро, славне лише тим, що в ньому споконвіків не втонула навіть ще жаднісінька жаба. Студент Коля приймав пропозицію, але водночас зазначав, що вже на чому б не було, а він зробить з Феська Андибера вчену людину і вже, принаймні, втокмачить йому ту просту істину, що людина має походження од мавпи і що, таким чином, і він, і Фесько Андибер є нащадки цієї ефектної мами всіх своїх сучасних дітей.

Другого дня він справді приносив Феськові Андиберові якісь книжки; він їх називав „популярними брошурами“ і урочисто передавав своєму учневі. Учень цікаво дивився на ці незвичайні для нього речі, мацав пальцями папір, милувався з малюнків, які проте, на його зневажливий погляд, були просто „ніщо“. Бо скажіть, якій людині цікаві мальовані образи нікому не потрібних старих кам'яних молотків, сокир, костяних голок тощо! Отож, коли днів за кілька студент Коля навідувався до свого приятеля і, цікавившись долею книжки, питав про неї, Фесько Андибер з повагою повертав її йому такою ж чистенькою та охайною, як і брав, за тим лише винятком, що вона була розрізана і ледве-ледве прим'ята на окремих сторінках; ними, певно, закривала

Наталка Полтавка глечики з молоком, коли чогось не було кращого під руками. А може, і не накривала ними Наталка Полтавка молока і вони самі м'ялися, помимо волі й бажання свого невірного читальника. Бач, яке діло і хто й зна, що воно там було справді.

Це тільки підзадбрювало нашого невтомного студента, і він, замість безнадійно і сумно похитати головою, з усім запалом молодого вченого починав розказувати Феськові Андиберові про вагу знання взагалі і про незвичайно цікавий зміст ось цієї книжки зокрема. — „Умгу“ — бурмотів Фесько Андибер і тоді, вислухавши годинну промову свого патрона, зніяковілий і знищений, просив іще на якийсь час залишити йому книжку, бо він „як казати правду, ще й не торкався до неї“.

Таким чином, за якийсь час у нього в руках перебуло із два десятки книжок; та справа стояла так, що студент Коля не міг, мабуть, похвалитись напевне, чи бравий унтер зрозумів із них хоч якусь тисячну частинку.

Але вже самий факт добрих розмов та держання в руках книжок мав свої цікаві наслідки. А саме: Фесько Андибер сам іноді починав говорити незвичайно вченою мовою. Різні еволюції, принципи, революції так і сипались йому з рота, ніби із рогу достатку. Як коли це ставило його аж у надто комічне становисько, бо висока мова Феськова ніколи не могла похвалитись із своєї дотепности. Свою Наталку Полтавку він, приміром, уживав „дитиною мавпи“ і раз навіть зовсім не навмисне приклав цей епітет до свого патрона, зауважуючи, що „екстраординарна експансія синаші матері мавпи зазнала цілковитої нівеляції в наслідок ажіотажу, грюндерства і спекуляції на лісовому ринкові“. В перекладі на звичайну мову це означало Коліну невдачу на полюванні. Економна ж мова справжніх мисливців висловила б це в однім слові — „мазило“.

В. БЛАКИТНИЙ. ТВОРИ, ПОВНЕ ЗІБРАННЯ. УКЛАВ,
Г. КОЦЮБА, ЗА РЕДАКЦІЄЮ І З ПЕРЕДМОВОЮ
АНДРІЯ ХВИЛІ

„Лірик, трибун, бовець і громадянин революційних днів молодой України, В. Блакитний відбив, як у калейдоскопі, все це у своїй творчості. Він цілком до кінця і без вагань вірив у революцію, він без компромісів, як революціонер, ненавидів своїх ворогів, він нищив їх без жалю, бо монолітна була його психіка і воля його не знала вагання у цій боротьбі. З українських рямок жорстокої й великої епохи дивиться на нас лірик бурі, натиску, поет і революціонер бурхливих місяців і років 1917—21—В. Блакитний - Еллан“. (Із передмови А. Хвилі).

Шановний читачу! Ми нічого не можемо додати до цієї характеристики великого поета. Ми нічого не можемо ні змінити, ні додати. Як доба пролетарської революції колосально протуберанцями буде світити в наступні віки, так буде світити нашим нащадкам ім'я і творчість одного з найкращих її синів — творчість Василя Еллана - Блакитного.

Тепер вийшла повна збірка творів цієї дивної людини. Чи варто ж говорити про те, що кожен із нас, одіклавши інші свої справи, повинен хоч на маленьку годину віддати свій розум і чуття в розпорядження надхненного серця цього незрівняного поета і великого комунара?!

Книжка вийшла великим форматом, на прекрасному папері, має багато портретів В. Еллана в різні часи його життя. Тут В. Блакитний у семінарії, безусий юнак і з великим опуклим чолом. Там В. Блакитний — повстанець, керівник загонів, у кашкеті і з бородою. І коли дивитися на цей портрет, то мимохіть на думку спливає епоха великих зсувів. Кожна риска цього портрета пахне гомоном революції, викликає у пам'яті великі події великих днів. У книжці вміщено всі розшукані до цього часу поезії, оповідання й нариси Василя Блакитного. Так само його прекрасні сатири, усмішки і жарти. Тут же вміщено цілу серію його керівних статтів з усіх галузей мистецтва. ДВУ приклало всіх зусиль, щоб із зовнішнього боку зробити книжку якомога кращою, гідною імені батька української пролетарської літератури. Коштує вона 3 крб. 50 коп.

Од цієї промови Коля тільки вирячив очі, і, стомлений до смерті, печально зазначив: „Так, Феську, кон'юнктура була дійсно несприятлива“. На це бравий унтер зауважив, що „все буде добре, бо барометр уже показує сприятливу годину, а флюгер свідчить за прекрасний зюйд-ост“.

Ось який став Фесько Андібєр, пройшовши через руки філософа Колі і з невідомо якого університету. Він став задаватися, і вже не тільки перед Наталкою Полтавкою, а й перед своїми приятелями, як од перед Максимом Залізняком, Іваном Наливайком та Мусієм Грачем. Коли якось останній, зайшовши до Феська Андібєра, запитав у нього: „Що нового?“, то Фесько Андібєр, поважно закрутивши свої вуси і з філософськими інтонаціями в тоні відповів: „Акції спекулятивно настроєної частини нашої соціальної верстви незмінно котяться вниз, і скоро буде час, коли вони зазнають абсолютної поразки, не будучи спроможні далі котируватися на ринкові і що, до речі, соціально-політичний барометр указує на грозу, а флюгер незмінно показує на нрд-ост“.

Від цієї мови на Мусія Грача напав цілковитий жах, і, коли б не його давня приязнь до Феська Андібєра, він безперечно з того самого моменту налагодив би свої п'яти із третьої ділянки. Проте, ми не знаємо, як уже воно сталося, але Мусій Грач не налагодив своїх п'ят. Навіть ніби нічого особливого й не трапилось. Коли ж прийшов студент Коля тягти Феська Андібєра на вечірній переліт, то застав обох їх у позі, далекій від будь-якого непорозуміння. Мусій Грач, по-братському поклавши голову Феськові Андібєрові на груди (Фесько лежав на траві), уважно слухав цього нового філософа і аж рот розкрив од захоплення.

На жаль, студент Коля нічого не почув із їхньої мови, бо Наталка Полтавка завчасу встигла запаморочити його голову такими прекрасними пиріжками, що їх ще

ніколи не бачив наш білий світ. А коли вони, тобто студент Коля та Фесько Андибер, пішли на полювання і цікавий хлопчина поцікавився знати, про що Фесько Андибер так мило розмовляв із своїм приятелем, останній у невизначній формі зазначив, що то були „інтимні справи евристичного характеру щодо індивідуальних претенсій прекрасного амура до так само прекрасної Хлої на підставі законів достатніх підстав“. Ось тоді студент Коля узявся за голову і, пильно поглянувши на бравого унтера, сумно сказав: „Пропаща ви людина, Фесько Андибере!“ Фесько Андибер цілком погодився, але додав, що на підставі законів, які визначив якийсь великий німецький вчений, ніщо на цьому світі не пропадає і не гине і що, таким чином, Фесько Андибер може спокійно жити скільки влізе на цьому прекрасному із найпрекрасніших світів. Тоді студент Коля, загубивши раптом чомусь свою вічну жвавість, так само сумно відповів, що було б добре, коли б справді цей закон мав постійну силу у нашому прекраснішому із усіх прекрасних світів, але бач — цього немає, — закінчив він, — вчора бо в економії згоріло п'ять тисяч копиць пшениці з тим, щоб уже напевно ніколи не набрати своєї такої реальної форми.

— Заспокоймося на тому, — зауважив Фесько Андибер, — що, згідно із законами цього самого вченого, навіть найменший грам тієї пшениці не загинув зовсім. Правда, коли попелу залишилося не так і багато, то зате студент Коля повинен радіти з того, що до нашої атмосфери приєдналося багато тисяч кілограмів усяких хемічних речовин, як от кисню, азоту, калію, кальцію, як про це й написано у тих книжках, що він їх з доручення свого патрона мав гризти місяцями проти своєї власної волі.

— Але ж ти великий хитрун, — з підозрінням подивився на нього студент Коля. — Виходить, що мої „нечитані“ (Коля підкреслив це останнє слово)

книжки ти визубрив до станнього слова і тільки прикидаєшся дурником.

— Бачите що,— мовив Фесько Андигер,—коли б я навіть і не читав їх, то однаково мені не проминути моєї гіркої долі, слухавши вас три місяці по чотири, вісім і десять годин під заряд.

Тимчасом, поки наші філософи міркували про високі речі, економії доводилось все гірше і гірше. Хвиля пожеж, як видно із зауваження студента Колі, докотилася й до неї. Управитель вживав усіх заходів упіймати злочинців, але ті були невловимі, як тінь. Тоді вже годі було і бравому унтеру та Колі бавитись у філософії. Управитель поставив їх під рушницю, і вони мали і вночі і вдень вештатись по закутках, вишукуючи крамольників. Але тих не було. Управитель кипів, кидав громи і блискавиці. Те саме робив і весь інший штат економії, звичайно, за винятком бравого унтера, бо він ніколи не зда-тен був загубити свій спокій, що, переплітавшись із наївними вихватками, хоч сьак-так освіжав задущливу атмосферу маєтку.

Так ось одного разу, коли управитель із сином і головним конторником обмірковували якісь незвичайно важливі питання, до контори несподівано вперся сам Фесько Андигер і, браво стукнувши каблуками, таємничо зауважив, що: „кон'юнктура в лісі починає пахнути незвичайним ароматом і що студент Коля хай негайно ж абстрагується від усяких спекулятивних матерій і негайно ж хай хапається за свій прекрасний арбалет“. Звичайно, всі виричили очі на цього божевільного, а управитель, з розгону гепнувши кулаком об стіл, закричав щось таке страшне, що бравий унтер, як тільки міг вправно і швидко, підняв руку до козирка і, стукнувши каблуками „рад стараться“, хотів змитися менш за найменшеньку півсекунду. Звичайно, студент Коля зупинив і гнів батьків, і ноги Андигерові і за одну хвилинку „конфіденційної“ розмови довідався, що в лісі просто-напросто з'явилася

родина вовків і що Фесько Андибер „достеменно“ знає, де вони „обарложилися“, і що, на його думку, їх можна взяти навіть „голими руками“. Але ця історія із прекрасною промовою Феська Андибера про ароматну кон'юнктуру вовків і арбалети ледве не спричинилась до правдивої для Феська ж Андибера катастрофи. Спочатку управитель був страшенно розгнівався, але тільки за нахабство Феськове Андиберове та за його ідіотську мову. Далі йому, заспокоєному, раптом прийшла до голови рокова думка на тему: де оцеї бравий і дурний, як пень, унтер міг набратись ось цих арбалетів, кон'юнктур і ароматів? А коли він набрався, то з яких таких джерел? А коли такі джерела існують, то чи не переходується таки ж там, поруч з кон'юнктурами, такі речі, як революції, бунти, комітети, пали — бий і таке інше? Словом, старий управитель ляснув себе по лобі і, покликавши до себе Феська Андибера, мовив:

— Скажи, голубчику, із яких джерел ти набрався такої вченої мови. Тільки не май, будь ласка, мене за дурня і не спробуй, боже боронь, щось ізбрехати?

Фесько Андибер знизав плечима і, витягши руки „по швам“, спокійно мовив:

— Так точно, в книжках начитався, ваше благородіє.

— Похвально, похвально, але в яких книжках?

Фесько Андибер знову приклав руку до козирка і належним чином відрепортував, у яких саме книжках. Правда, він тут трішки схитрував, за довгою низкою назв прочитаного забувши зазначити ті із них, де йде мова про ринки, спекуляцію, ажітаж, гільотини, соціалізм та інше.

Управитель урочисто тер руку. Яка дрібниця може поставити людину на вірний шлях до викриття кодла тієї крамоли! Він почував себе справжнім Шерлоком Холмсом, бо з самого дня народження убачав у собі першокласного логіка. Коли

Фесько Андибер читав літературу, то мусив же він її десь брати; мусили, виходить, бути люди, що йому цю літературу поставили; а коли мусили бути ці люди, то навіть примітивна логіка каже узнати, що воно

за такі одні?

Отже старий управитель моментально відчув, що тут пахне не менш як якимись — „соціялістами“, „демократами“, „народовцями“, „комітетами“ і що за якусь годину-дві усі вони будуть йому пищати у жмені.

Ось як він думав. Фесько ж Андибер не думав нічого і не бачив і не чув, крім того, що у нього тримтіли коліна та рука, протягом усього цього часу прикладена до козирка. Визволив його із цього стану сам студент Коля. Пересмикнувши плечима, він zarazом звільнив Феська Андибера од тримтіння, а свого папашу — від лаврів Шерлока Холмса.

— Заспокойся, тату, — мовив учений студент. — Цей Фесько Андибер читав лише те, що я вважав за потрібне йому давати.

— Так це, виходить, ти?..

Фесько Андибер моментально ожив і, цокнувши каблуками та приклавши знову до козирка руку, мовив:

— Так точно, вони, ваше благородіє.

Після цього наш Шерлок Холмс, пославши під три чорти бравого унтера, прочитав докладну лекцію вченому студентові про кляси в суспільстві і про те, як не треба тикатися туди, куди не несе дурна голова, хоч би у ній містився архів цілого факультету. Син подякував за лекцію і, наздогнавши Феська Андибера за гони від контори, подався з ним „розряджувати лісову кон'юнктуру“.

Але подія в конторі не пропала задарма для Феська Андибера. Він став уважніший і дбайливіше ставився до своїх обов'язків охоронника. Ось тисячу разів він ходив біля оцього пенька, а ще ніколи йому в голову не припадало заглянути в дупло.

Тепер же він, провозившись біля нього із п'ять або й більше хвилин у якійсь напруженій праці, несподівано для себе побачив там цілу купу червоненьких папірців, очевидно проклямацій. Не чувши під собою ніг, він був зірвався вже бігти, але по дорозі зупинився і, дбайливо обмацавши усі кишені та переконавшись, що там таки вже немає нічого підозрілого, помчався до контори доповісти своєму панові про цю подію.

Пан, звичайно, приїхав на прольотці із конторником та вряником, пильно обдивився і пеньок, і біля пенька і, похапливо заховавши проклямації та скоса поглянувши на Феська Андібера, мовив: — А це не ти їх часом сюди поклав, голубе?

Фесько Андібера по-салдатському нерухомо витримав погляд, а потім наївно, але з резонном відповів:

— Якби це він їх сюди поклав, то навіщо б про це казав своєму панові. — І додав: — Звичайно, коли пан йому вже не йме віри, то на те він і пан, щоб звільнити його, Феська Андібера, од виконання обов'язків лісничого на третій ділянці.

Управитель тільки махнув рукою і поїхав із третьої ділянки.

Але на цьому не закінчилися пригоди Феська Андібера. Другого дня, блідий як смерть, він ще до схід сонця улетів до пана-управителя і, вже не прикладаючи руки до козирка й не стукаючи каблучками, а лише цокаючи зубами, повідомив, як вночі у лісі він бачив троє чи четверо „соціалістів“ і що ті, зайшовши до Феська Андібера, поїли „п'ять хунтів сала, випили самовар чаю“ і весь час запрошували Феська Андібера стати довіреним „комітету палити панські маєтки“.

Пан подивився на перелякану постать бравого унтера і голосом, викуваним тисячею сарказмів, кинув:

— А чого ж ти їх не заарештував, чому ти їх не припер сюди, до контори?

Пан іще наговорив купу неприємностей. Із усієї його мови було ясно, як день, що Фесько Андибер „баба і боягуз, що таких лісничих треба гнати у три шиї, і що зрештою, тільки якась інституточка із шляхетних дівчат могла так перелякатися, щоб прийняти троє паршивеньких студентиків за чотирьох страшних соцілістів“.

Фесько Андибер похилив голову. Коли ж пан за-спокійвся, він боязко і тремтуче зауважив йому, що він тих „соцілістів“ із їхніми усякими гільотинами та іншими жахами боїться більше, ніж огня, бо, як казав молодий панич—студент Коля, оці „сіцілісти“—правдиве лихо для тієї людини, з ким вони здибаються. Але звичайно, коли пан каже, що в тих „соцілістів“ нема нічого страшного і що вони такі саме студентики, як би от, приміром, Коля, то він, Фесько Андибер, ручається на голову: хай тільки тепер вони йому попадуть до рук, то від них і грам протоплазма вже ніколи не виставить своєї кандидатури до... Фесько Андибер хотів сказати ще слово „парлямент і конституція“, але якось цілком вигадково прикусив язика і закашлявся. Одкашлявшись, він узяв під козирьок і, рівно ступаючи, впевненим кроком вийшов од пана.

В обід, обійшовши вже кілька разів свою третю ділянку, Фесько Андибер прийшов додому. Тут Наталка Полтавка по секрету повідомила його, що приходили Мусій Грач та Иван Наливайко і що вони щось таке мають йому сказати і щоб він негайно брав рушницю і йшов до трьох дубів, бо там, як додала вголос Наталка Полтавка, „чути, ніби щось рубає дерево“. Але повідомлення це не справило на Феська Андибера аж ніякого вражіння. Фесько Андибер, бувши до всього іншого ще й скрипаль, добре пообідавши, узявся до скрипки і, загравши найвеселіших, яких тільки знав, танців, примусив Наталку Полтавку узятися в боки і протанцювати йому всі горлиці, гопакі, дудочки та козачки.

Він мав чудесний настрій і більше, ніж коли, говорив своєю високою мовою найтемніші змістом промови, і такі довгі, що їм і кінця не було видно. Він тут згадував і „кон'юнктури“, і „ситуації“, і „фізику“, і „метафізику“, і „абстракції“, переплутуючи це все із „суб'єктами“, „об'єктами“, „рефлексами“ і т. ін., що від цього Наталці Полтавці аж заболіла голова.

Тільки коли вже вона зовсім стомилась — не стільки від танків, скільки від промов свого мужа — і, майже непритомна, впала на лаву, Фесько Андибер повисів на місце скрипки і, весело посвистуючи, подався до трьох дубів.

Там він несподівано для себе побачив особу, дуже подібну до Мусія Грача, що старанно, як тільки могла, піднюкувала кучерявого дубочка. Фесько Андибер, постоявши і помилювавши із цієї роботи, обережно підійшов до злочинця і, висмикнувши сокиру, скільки міг влучно дзенькнув його кулаком по башці. Башка, звичайно, свиснула об землю, але тимчасом із-за кущів вискочили ще дві невідомі постаті і своєю чергою взяли в роботу нашого бравого унтера.

Ось тільки тепер він узнав, що то за прекрасна річ — спритні руки, коли вони карають не гупавши і ллють кров так, ніби жартуючи. Проте, менш ніж за п'ять хвилин очі йому підмалювалися синцями, а біля носа і рота захлюпотіла кров. Але Фесько Андибер непритомний не упав на землю. Він просто лежав собі, не пручаючись. Тимчасом злодії з особою, що дуже скидалася на Мусія Грача, на чолі, шаснули в гущавину. Пролежавши так із п'ять або десять хвилин, Фесько Андибер, ледве здержуючи зрештою гнів і лють у своєму бравому серці, не забувши проте повільно, як і завжди, запалити цигарку, подався до економії, де з прокляттями, забуваючи за хвилюванням обличчя і прізвища злодіїв, розказав про всю цю історію своєму панові, втуливши в свою

мову лише разів із вісім „комбінацію сплюндрованого нітрогліцеринового носа“ і ще щось у цьому роді. Пан наказав йому вимити „пику“ і, тимчасом гукнувши на студента Колю, звелів йому зібрати свої бойові сили та вирушити в похід навздогін за „соцілістами“. Коля протягом літа виявивши себе за чудесного мислвця, захотів тепер довести світові, що він має в собі здібності ще й першокласного полководця. І тому, менше ніж за п'ять хвилин, на осідланих конях біля контори вже танцювали ключник Покришка, урядник Пан-Падлючка, практикант Одиночка, старший наглядач Басараб і ще кілька відважних людей.

Отже, ясна річ, що Феськові Андиберові не було часу звертати увагу на свою „пику“. Він із швидкістю блискавиці, злетівши охляп на коня, помчався перед загonom з функціями провідника. Ось тоді вони об'їздили вздовж і впоперек усі ліси, обдивилися всі кутки, витолочили в болоті всі очерети, та нічого не знайшли. Бісової пари діти, оті „соцілісти“, ніби провалилися крізь землю. Про їх присутність свідчив лише надрубаний дубочок та кілька плям червоної рідини, що мала бути кров'ю Феська Андибера, яку він так героїчно пролляв, змагаючись за недоторканість майна своїх панів.

Після всього цього панові-управителеві, що так довго і так уважно, мабуть, — цілу хвилину, дивився на скалічену фізіономію Феська Андибера, закрутило у носі, і він пошвендяв із своєю кавалерією геть, як пес після охоти на мух.

Коли він це зробив і копита його кавалерії вже далеко затупотіли на великому шляху за лісом, Фесько Андибер помалесеньку покопотів додому. Біля „Білої Криниці“ він раптом схопився із свого коника і, нагнувшись до води, ізмив із своєї „пики“ не тільки всю кров, але навіть всі синяки, так що коли потерпілий у боях із бунтарями наш бравий унтер повернувся до своєї Наталки Полтавки, тій і

на думку не спало, що ось тільки пару годин тому Фесько Андибер ледве не впав жертвою від рук невідомих бунтарів і „соцілістів“. Але ж уже в цьому житті ведеться так: звійшовши у якісь гостюки, будеш зустрічати їх, мабуть, аж до своєї ями. Так оце трапилося і з Феськом Андибером. Ледве встигши проспати годин п'ять чи шість після відомих над пригод із „соцілістами“ та після пампушок Наталки Полтавки, всявся наш Фесько Андибер за квас освіжитись, як йому знову довелося зазнати прикрих непорозумінь у стосунках із тими самими непевними людьми. Справа була ось яка.

О десятій чи об одинадцятій годині, коли вже стемніло, Фесько Андибер, захопивши зброю, пішов на обхід своєї третьої ділянки. Веселий з роду, а також значно зміцнений своїми шістьма годинами сну та квартою квасу, він, тільки б одігнати від себе всякі непорозуміння й жахи, весело заспівав пісні, в якій ішла мова про чорні брови, карі очки і ще щось у цьому роді. Звичайно, коли б точно додержувати службових правил, лісничий мав би свій обхід робити тихо, без усяких співів і навіть шелесту, щоб, відома річ, не відігнати, попередивши вчасно, можливих злочинців. Та що ці закони значили для Феська Андибера! Йому було, як ніколи, сумно вештатись самому в лісі ось в таку пору усяких бунтів, пожеж. Отже, щоб одігнати всі свої неприємні передчуття, він і співав згадану вже вище пісню про чорні брови та карі очі.

Але тимчасом, поки він виспівуючи намагався відігнати від себе свої неприємні передчуття, із темних кутків вийшла пара темних постатей і, так само несподівано, як і всяке нещастя, що падає на людську голову, мовчки зупинились обіруч бравого унтера. Звичайно, від цього в нього тільки затремтіли коліна. Ледве повертаючи язика в роті, але не дуже хапаючись, він тоді запитав, що оцим чорним постатям треба від Феська Андибера... Потім

починаючи з Адама і Єви, дуже довго і дуже поволі тремтючим голосом він став розповідати їм про своє життя. І так говорив він до того часу, поки цілком не виявилось, що він є просто звичайний лісничий, який чесно собі заробляє на святий шмат хліба.

Тоді невідомі чорні постаті з великим ентузіазмом палко і нестримно зауважили попередньому промовцеві, що вони ото і є ті самі комітетчики-палії і що вони були б безконечно раді, коли б Фесько Андибер приєднався до них, ставши індивідом для консолідованого контакту із комітетом. Отже, ці люди палко із ентузіазмом затагали в своє болото Феська Андибера, та ніяк не могли цього зробити до кінця, він бо ніяк не міг зрозуміти, що од нього хочуть.

— Ах, боже наш,— вигукнула зрештою одна із чорних постатей, залишивши в спокої високі матерії,— що ми від тебе хочемо?! Ми од тебе хочемо, щоб ти підбурював людей палити економії, бити панів і загалом робити революцію.

Тоді Фесько Андибер почував потилицю і, після хвилиної павзи, зауважив:

— Революція хай собі буде революцією, але він, Фесько Андибер, не згоден приєднатися до такої акції, бо й без цього мужицька верства дуже вправно і економії палить і носи розбиває, не минаючи і таких маленьких людей, який є їхній співбесідник Фесько Андибер. Зідхнувши, Фесько Андибер почав розказувати невідомим свої останні пригоди біля молоденького дубчака і закінчив так жалісно, що йому самому аж закапали сльози із очей. Але дві чорні постаті ніяк не відставали від Феська Андибера і, як тільки могли, красномовно доводили йому, що вони саме й є соціалісти і хочуть зробити таким самим Феська Андибера. Це зауваження дуже зацікавило Феська Андибера. Вирячивши очі та пильно придивляючись до кожного, він перепитав, чи правда цьому, і, склавши руки з благанням, просив дозволу

хоч одним оком глянути на таких „абсолютно догматичних“ людей. Він навіть поліз був до кишені по сірники присвітити, та одна з чорних постатей, притримавши його, сказала:

— Фесько Андибер буде мати ще доволі часу роздивлятися, а тепер треба робити діло, а воно полягає в тім, щоб Фесько Андибер негайно ж біг на село і розклеїв ось ці проклямації.

— А це добра справа, — мовив Фесько Андибер, приклавши пальця до губ, — це добра справа, ось ці всякі проклямації, — і простяг руки, щоб їх швиденько заховати під полу.

Але тут трапилось якесь цілком непередбачене непорозуміння. Замість проклямацій він раптом своїми чортяче дужими руками схопив за карки обох „соціалістів“ і менш, ніж за малюсіньку секунду, повторив з ними те саме, що колись і з своїми приятелями Максимом Залізняком та Іваном Наливайком. „Соціалісти“ стукнули себе лобами так дебело, що в них полетіли із очей цілі снопи метеоритів, а Фесько Андибер, користуючися з цього моменту, швиденько обкрутив їх мотузкою, що невідомо де взялася йому в руках, і вже тоді, нишпорячи по кишенях, з великим філософським спокоєм зауважив:

— Це ж, правда, мої панове, цікаві речі оті проклямації. Дуже цікаві. А то ще, як говорив мені наш студент Коля, є всякі гільотини, такі, виходить, французькі машини. І от якби ці французькі машини були мені тепер у руках, то я вже якось найшов би їм що робити. Ну, а як нема, то доведеться братись за такі заходи, яких одного разу вжили сільський урядник Пан-Падлючка та старшина Гуня, перед тим добре прикрутивши до лавки у буцегарі не кого іншого, як самого Андибера.

За цими словами Фесько Андибер, переклавши собі в кишеню все, що мали таємничі постаті, узяв вільний кінець матуза і, скрутивши вдвоє, почав підкидати його високо вгору з тим розрахунком, щоб

він зупинявся лише тоді, коли зустрічав на своїй
путі спини і плечі своїх спільників. Це він робив
дуже довго і дуже старанно; йому аж помокріла
спина і з чола полився правдивим градом трудовий
піт. Скінчивши цю марудну роботу і взявши за цей
самий кінець вже більш спокійними руками, Фесько
Андибер став легенько підштовхувати своїх спіль-
ників до панської контори. Звичайно, ті, привітані
у такий невдячний спосіб, реагували на все це так
само, як Фесько Андибер на лавці у буцегарні, осо-
бливо ж один з них. Він увесь час намагався довести
Феськові Андиберові, що він щось зовсім інше, ціл-
ковито неподібне, щось стороннє, випадкове, словом—
май тільки Фесько Андибер охоту слухати, і він би
за одну хвилину довідався б до дна самої суті. Але
він слухати не хотів, бо знав, що „солов'я баснями
не кормлять“; і лише байдуже і одноманітно лінивим
рухом забивав назад у рота своїм твердокаменним
кулаком признание нетривкого „соціліста“, скоро
лише той наближався до дна самої суті. „Знаємо
вже таких фаланстерів“. І зідхаючи з жалем довго
і докладно додавав промову про занепад моральної
категорії і тяжкі обов'язки людини, покликаній но-
вим Заратустрою. Що ж були за єдні ці „фалан-
стери“, Фесько Андибер так і не міг узнати і то
лише через свої руки, що так і поривався до зубів,
скоро лише хто розтинав їх, щоб мовити останнє
слово признание. За півгодини, коли вже фізіономії
учнів нового Заратустри нагадували цілком пото-
вкмачені кавуни, Фесько Андибер, урочисто вперши
до контори і цокнувши каблуками та прикладаючи
руку до козирка, віддав панові-управителеві рапорта
про те, що „на третій ділянці барометр показує
сприятливу годину, яку намагалися були своєчасно
порушити ось ці двоє: фермент та католізатор, але
їхню активну діяльність цілком неутралізовано, як
це і може бачити пан-управитель на свої власні
очі“. При цьому Фесько Андибер дуже дбайливо

Шановний читачу, перед вами велика, вам невідома ще книга письменника, дивного своєю незвичайною долею. Перед вами книга Панаса Мирного. Як багато з вас, думаючи про долю цього полтавського пустельника, що місце класика в українській літературі посідає ще з старокнязівських часів, як багато із вас, думаючи про нього — дивувалося: живе людина майже ціле століття, а написала лише один роман та кілька невеличких оповіданнячків. Ні, це не так, друзі! Це Мирний теж сидів, писав і переписував начисто. І коли ви вже скінчили дивуватися і, одклавши свої думки додумати іншим часом, узялися до своєї роботи, тоді ото Панас Мирний, цей дивовижний полтавський міцнющий дідукан, підвізся з-за столу і, накинувши свою стародавню сивту, рішуче подався до Державного Видавництва України. В дивний, чарівний спосіб, зійшовши на сходи до ДВУ, він розплився в повітрі, і тоді там, де він був перед цим, зупинився, розгортуючись величезний сувій чистого паперу. Всі люди, що були там присутні, усі люди розкрили роти, щоб охнути, але — бідні і бідні люди! — вони не мали ні часу, ні змоги отак і крихітку і зробити. Бо їх прикітило ще більше диво. Десь із повітря бо налетіло цілий мільйон свинцевих друкарських літер. Вони, як салдати, шикувалися в повітрі, і, в міру того як розгортався сувій чарівного паперу, дружньо, колонами, падали на нього і потім зникали, залишивши видруковані аркуші кники. І вже далі, як все це скінчилося і перестав розгортатись чарівний сувій, повітря зупинилося знову і у вестибюлі Державного Видавництва України знову явився полтавський дідукан. Але тепер замість рукописів він тримав у руках книку. Це був його великий роман: „Повія“... Запам'ятайте: книга, що її історію ми тут розказали, має 632 сторінки великого формату (40 друкованих аркушів).

ДВУ на знак своєї якнайщирішої приязні до полтавського пустельника, так само як і до вас, любий читачу, призначило їй ціну лише 2 крб. 50 коп. Беручи до уваги все сказане, а також брак паперу та його незвичайну дорожнечу, ми б не сказали, що книжка коштує дорого. Ні, це не дорого. Це дуже недорого. И ми певні, що ви її купите так само, як і чергову книжку нашого „Літературного Ярмарку“.

Будьте здорові!

підсадив по черзі фермента і католізатора нижче спини коліном, від чого вони по черзі, на півтора сажні перший і на сажень другий, одлетіли в напрямку стола, де сидів пан-управитель. Потім сталося щось цілком несподіване ні для пана-управителя, ні, тим паче, для Феська Андибера. Одна із таємничих постатей, що, на думку Феська Андибера, мала бути ферменом, захиталася в усі сторони і, з тоскою та сльозами на очах ледве-ледве пролопотіла голосом вченого студента Колі:

— Ах, папа, папа, що він із нами зробив.

Годі й говорити, що Фесько Андибер цілком скам'янів і очима теляти, коли воно дивиться на нові ворота, стежив за тим, як пан-управитель, зірвавшись з місця, спочатку з усієї сили тріснув Феська Андибера в ухо, а потім кинувся до зв'язаних „соціалістів“.

— Ось так катаклізма,— зауважив Фесько Андибер, слухаючи чмелів у своїй власній голові.— Хто б міг подумати, що „соціалісти“ так яскраво скидаються на студента Колю і вряdnика Пан-Падлючку.

Простоявши таким чином дві хвилини, час цілком достатній прийти до пам'яті, Фесько Андибер кинувся до студента Колі і, як тільки зміг, найвищим стилем став прохати пробачення за таку „казуїстичну диверсію і скомпрометований комплімент“, як говорилося в одній із тих книжок, що її давав читати Феськові Андиберові студент Коля в оні времена.

— Пішов к чорту із своїми компліментами і диверсіями,— розлючено тупнув ногами студент Коля.

Певна річ, що після цього Феськові Андиберові робити в конторі вже нічого де лишалося, і він, сумно схиливши голову, почвалав на подвір'я, а далі й на третю ділянку, де вже чекала на нього макітра вареників, що їх наготувала дбайлива Наталка Полтавка.

В цьому розділі ми мали змалювати картину, як ото Фесько Андибер прийшов додому і як перед

ним стояла макітра з варениками, і як він, як пра-
ведник господній, по трудах веліх і клопоту тур-
ботному узявся до тієї національної української
страви. Цікаво, що це, мабуть, уперше за довгий
час Фесько Андибер, умочаючи вареники в сметану,
не побачив перед собою прекрасних фізіономій уряд-
ника Пан-Падлючки або старости Гуні. Замість них
із моря сметани виглянуло стурбоване обличчя пана-
управителя, і наш Фесько Андибер водночас із жа-
гучим Наталчиним поцілунком в праву щоку відчув
такий самий жагучий жар у лівому вусі, в тому са-
мому, що мало щастя з годину тому зазнати ласки
від пана-управителя. І як тільки він згадав про це,
то в усі йому моментально задзвеніло, і він, за все-
народнім українським звичаєм, запитався у своїй
любій Наталки Полтавки: „В якому вусі дзвенить?—
з тривогою чекаючи, чи не вгадає ця чарівна жінка,
в якому вусі у Феська Андибера дзвенить і, в за-
лежності від цього, чи збудеться його бажання, чи
ні. Наталка Полтавка, що стояла позад Феська
Андибера і горнулась йому до щоки, з правого
плеча, вдалася до хитрощів, цілком вірно гадавши
так: коли вона, Наталка Полтавка, стоячи праворуч
біля самого Феськового вуха, не чує ніякого дзвону,
то, очевидно, цей дзвін має місце ліше у лівому
вусі. І тому так і сказала на запитання Феськове
Андиберове:

— Звичайно, у лівому,— і тут же додала:— а що,
вгадала?

Фесько Андибер широко відповів:

— Так, Наталко Полтавко, вгадала.

Отже його бажання, безперечно, збудеться.

Але тут якраз і настав тяжкий момент для нашого
щасливого унтера. Адже Наталка Полтавка була
жінка, а вже коли, як можна було гадати із слів
Феськових Андиберових, в повітрі запахло якимось
таємницями („збудеться чи ні“, а що саме?!), то вже
щоб там не було, а вона, безперечно, повинна знати

усе до волосинки. Ось через що вона ще ніжніше притулилася до Феськової щоки, і, ласкаво замуркотівши, як маленьке тепленьке котеня, поставила перед Феськом Андибером в незвичайно делікатній формі категоричну вимогу розказати їй, що ж саме має збутися. На честь нашому героєві мусимо сказати, що він і тут, противно практиці безконечної кількості мужчин нашого часу, не мав ні найменшого бажання або вміння хоч будь-як критися від Наталки Полтавки. Навпаки, він широко одкрив рота для докладної відповіді. В цей момент біля вікон їхньої лісної хатини щось затупотило і, згодом, до кімнати, очевидно, забувши про всі недавні непорозуміння, влетів не переляканий Мусій Грач.

— Цілуєшся, чорти б тебе забрали, — вигукнув скільки можна товариським тоном цей нащадок колишнього барда, забачивши таку милу картину, що ми її перед цим описали, — а того й не знаєш, що од твого лісу вже скоро лишаться самісінькі пенючки.

— Хіба вже горить? — так само не перелякана на смерть обізвалася безконечно мило до Грача Наталка Полтавка.

— Ну звичайно мусить горіти, — відповів собі і їй вкупі Фесько Андибер і, схопивши свого малахая та незмінну товаришку рушницю, весело вийшов з Мусієм Грачем у ліс.

Ще було зовсім темно і ніщо не вказувало на те, що за якісь дві-три години мав прийти прекрасний осінній ранок. Зорі горіли точнісінько так, як вони горять зразу після півночі; шелестіли дерева, так само як вони шелестять, коли знають, що ще увесь білий світ солодко спить у подушках, на сні і на соломі; проте, в повітрі носилося щось тривожне, щось незвичайне, і це незвичайне, як зауважила Наталка Полтавка, була прекрасна червона заграва на сході — там, де ранком з'являється сонце і де могутніми грядями колись летіли у небо стовбури

сосен. Сумніву ніякого не було. Саме із того краю, де сходить сонце, потяг легесенький нічний вітерок, і ніс Наталці Полтавці легесенько залоскотали ті пахощі, які бувають лише від горілої смолистої сосни.

В цей саме момент, коли Наталка Полтавка за-уважила, що має горіти саме сосна, а її Фесько Андигер із Мусієм Грачем пірнули в нічну пітьму, пан-управитель стояв біля свого вікна і стурбовано тер очі. Чи не омана, чи не здалося йому? Зірниці чи пожежа там на сході — ось про що він думав, стурбовано й похапливо протираючи вкупі і свої очі і запітніле від нічного холоду вікно. Та за якусь хвилину сумніву вже не було. На сході була пожежа; язиками червоного полум'я вона щохвилі більше за-ливала обрій.

Пан швидко вискочив надвір будити все мертве й живе, гасити пожежу. Він пробіг до контори і, розбивши з несамовитим криком „пожежа“ вікно, кинувся до кухні, звідтіль — до казарми, де спокійно спали робітники, потрясаючи урочистим храпом до фундаменту всю дебели старовинну будівлю.

В казармах було непровидно темно, та це не спало управителя. Його крик падав в просторих казармах як в глуху безодню порожньої бочки. Тоді раптом все загуло, закричала, затупотіло. В непровидній темряві люди ніби навмисне без ладу кидались до дверей, далячи і тиснучи одне одного, спотикаючись, падаючи, і з гвалтом вертаючись назад до казарми. Галас посилився ще від того, що в сусідньому бараці спало півсотні дівчат. Зачувши тепер про пожежу, вони створили таку веремію, що разом на все село завили собаки; тоді ж на дзвіниці захований і переляканий на смерть дід Тпрузьма з одного маху випустив цілу дивізію розпачливих, смертельно зляканих звуків. Словом, піднялося щось страшне, паніка, якої економія ще не бачила звіку. Ось тоді то на подвір'ї несподівано з'явилося двоє вершників. Коли б люди були не такі перелякані,

то всі, безперечно, упізнали б у них Феська Андибера та Мусія Грача. Але нікому не було до цього діла, всі вовтузилися в темних казармах, розгублені і перелякані вівцець. Фесько Андибер, як управний воєнка, весело і дуже швидко поклав край цьому невдячному видовищу. Поставивши Мусія Грача ліворуч дверей, а сам ставши праворуч, він, владно і голосно потрясаючи малахаєм у повітрі, загукав :

— По одному вилітай, чорт би вас забрав, піонерія!

Владний і можний його оклик підрізав „піонерію“ біля самого кореня, і все навколо раптом ушухло. Люди, почувши знайомий і безбоязкий голос Феська Андибера, важко зідхнули, зупинили свою дику метушняву, і тоді одне за одним, як черідка гусей, потяглися з казарми. Цього тільки й треба було Феськові Андиберові, що увесь палав диким, але законним і шляхетним гнівом.

— Як,— гукав він,— сотня отаких здоровенних ге-валів підняли отаку манчестерську піонерію, як маленькі дітки?!

За цими словами його караючий малахай, а разом з ним і рука Мусієва Грачева, так вправно заходилися кропити зігнуті спини, що аж летіла вата, а в повітрі стояло лопотіння, ніби тисяча молодичь разом вибивали на зиму свої кожухи, сірячини і свити. Проте бита „піонерія“, відчуючи це на своїх спинах, не прискорили кроку. Вона просто на це не звертала уваги, більш того — вона ніби тішилась, ця піонерія, навіть прискала сміхом! Лише один бідолаха намагався утворити веремію, але його якось випадково майже одночасно зачепили малахаї — Феськів Андиберів та Мусіїв Грачів — перший через голову на ліву щоку, а другий через голову на праву щоку, і той сердечний, не пробігши й кроку із руками, догори знятими, полетів сторчма на землю. Але Феськові Андиберові не було часу роздивлятися, хто впав, хто ні, і тому, спустивши ще пару малахаїв на міцніший спогад, він кинувся і собі за юрмою.

За годину, коли дев'ятнадцять номерів третьої ділянки, відокремлені дорогою, вже спокійно собі догоряли, і робітники з Феськом Андибером на чолі стомлено палили люльки, до них над'їхала людина в прольотці з головою геть усією закутаною у біле шмаття. Фесько Андибер, схопившись на ноги і стукнувши як можна дзвінкіше каблуками та прикладаючи козирка, стомлено, але весело відрапортував своєму панові: — „На третій ділянці не все благополучно, пане; за винятком сьомого номера, відокремленого дорогою, все погоріло дотла. Ось гляньте — і він, захоплений і безмежно погордий, простяг свою руку в напрямку сьомого номера, що, освітлюваний веселими вогнями пожежі, стихійно ніс в небо свою зелено-багрянку красу.

— Дуже вдячний, — відповів пан-управитель і,правляючи закривавлене шмаття на своїй голові, гірко скривлений, тихо поїхав обдивлятися рештки, що залишилися від дев'ятнадцяти номерів третьої ділянки.

Уранці вже вимитий, свіжий і бадьорий Фесько Андибер мовчки прів над галушками. Тоді до нього цілком несподівано підбігла жвава й моторна Наталка Полтавка і, як завжди, безконечно ніжно і задьористо запитала, чи збулося нічне бажання Феськове Андиберове.

— А як тобі здається? — засміявся бравий унтер-офіцер.

— Бач, мені нічого не здається, — відповіла моторна молодиця і, хитро моргаючи та лашчися до мужа, зауважила, чи не розказав би їй Фесько Андибер, чому пан-управитель має такий сумний вигляд і чому його права щока і ліве ухо так дуже нагадують Феськову Андиберову спину, коли він...

— Чудесні галушки у тебе, моя мила, — перебивши її мову, сказав Фесько Андибер. — Повір на слово, що я ніколи не їв з таким смаком, як оце сьогодні.

По цьому він перейшов на свій високий стиль і, не задержуючись, єдиним духом випалив щось про такі речі, яких не зрозумів би і сам господь бог, коли б він був і вмів розуміти людську мову.

Коли ж він закінчив усе це, тоді до лісової хатини швиденько прибігли Мусій Грач, Іван Наливайко і Максим Залізник. Користуючись з того, що сьогодні була неділя, ці веселі хлопці не дозволили собі цілком вільно випити одну четверть, три кварта і чотири осьмушки звичайної української горілки. Навпаки, вони сіли в гурток і звичайною людською мовою, виставивши, як і завжди, Наталку на варту, стали обмірковувати шляхи і завдання своєї молоді революції.

Коментуючи І. Сенченка, Я., 16н

ІНТЕРМЕДІЯ

Рошд, мав почати з того, що говорив про річ А. Чужого під назвою „Ясносте“. І я не буду повторяти вже сказане. Але тут, у „Феськові Андиберові“, знайшов я ще багато інших ідей і знайшов, що оповідач з великою ставиться приязню до бідних бедуїнів із куди меншою до багатих бедуїнів. І ті, і другі бедуїни сильно, я б сказав, п'ють голілку. Пригадую, як Аль-Мансур, щоб перевірити злочинний вплив алкоголю на людей, випив вина, що його привезли франки з Опорто. „Це прекрасний напій“—сказав на третій день Аль-Мансур Владар— „але дуже шкода, що він не хоче zostаватися в людині, а прагне визволитися геть, так що його потім доїдають пси“. З того часу я, Авероес, засудив вино і з призи́рством і жалем споглядав на тих, хто пили вино.

Та, коли я читав „Феська Андибера“, якийсь непереможний потяг охопив мене. Такі втішні були слова оповідача, так смачно розповідав він, такі яскраві й круглі постали переді мною

ті люди, так солодко й героїчно пили вони горілку, що я, Коментатор, віднині не знаю спокою.

Мені хочеться спробувати кінокефальського вина. Селям алейкюм!¹.

У маленькій затишній кімнаті світло і тепло.

Ч У В ' Я К И

С. ПИЛИПЕНКО

Забояща, клопітлива рука

господинина скрізь порозкидала м'які килимки, подушечки, вишивані скатертинки, мережані серветочки. Якось ніяково сказати тут різке слово, та й не вийде воно: голосний звук потоне в безлічі пухнастих прикрас, поділиться на тисячі перехресних хвиль, що без сліду поглинуть одна одну.

Сидимо попліч на низенькій, широкій канапці з господарем — поетом. Він захоплено розповідає свої враження від недавньої відпускної подорожі на Кавказ. Поет має пристойну посаду в радянській установі, і взагалі не зовсім ясно, чому він — поет.

— Шкода, ах, яка шкода, що ви не були на Кавказі! Дуже, дуже рекомендую! Скільки тої могутньої, величної краси. Дух завмирає! Стоїш зачарований, відчуваєш себе мізерним, ні до чого не здатним пігмеем. Здавалося б — ніколи звідти б не вертав, оселився б десь на міжгір'ї і пив би туку красу, як казкову воду живушу. І поеми створив би —

¹ На жаль, Аверосові так і не пощастило спробувати горілки. Було це так. Коли поважний, вельми вчений, старий філософ висловив червоніючи своє бажання, виявилось, що ніхто з присутніх не п'є. Отож вирушили шукати ту групу письменників, яка в своєму журналі прилюдно заріклася пити, а Авероса покинули ждати в кафе. Філософ загорнувся в бурнус і поглядав, накуплений, на публіку з під своєї вишиваної чалми — люди почали набиватися в кафе; протягом трьох годин ніде не можна було знайти відповідної групи літераторів і коли їх нарешті знайшли в якомусь підвалі, ніхто з них не міг вимовити слова, перебуваючи в творчому екстазі?.. Літераторів розвезли по хатах, а Аверос, не витримавши натовпу, зник.

на всесвіт, на людство ціле, такі ж могутні, величні, як гори навколо, як скелі, провалля, як море...

Мрійно відкинувся на спинку канапи й струмнив м'яким потоком свої спогади, мимоволі підпорядковуючи слова плавкому ритму думок. У супротивне вікно безладно купилися плискуватими трикутниками дахи міських будівель, серед них витикались де-неде гостроверхі бані церков з потемнілими в революцію, облупленими хрестами, що безсило розплатали в сірій міській куряві свої руки, немов скаржачись на свою лиху долю. Але зіщулені очі господаря вбачали, видимо, в тих купах жести й жовтої цегли дивоглядні пасма снігових шпирин, пелени димливої мряки звивались у легкі надгірні хмарини, а внизу, брудними вулицями, кипіли водоспадами гомінкі гірські потоки, віковичним шумом оживляючи сірі скелі своїх стрімчастих берегів.

І стільки сумирного, заслуженого пристойним життям блаженства було на обличчі цієї гладенької, випещеної людини (галстучок метеликом під рожевим підборіддям), що я не витримав:

— Бачу в ваших словах суперечність. Пігмеї не можуть творити величних поем.

Плавка течія перетнулась. Господареві її непокійно тріпнулись, а брезька рука взяла поправляти вишивану подушку, що ненароком лягла на канапі якось криво, розладжуючи заведений доброю господинею хатній порядок.

Вона прийшла на допомогу, наївно підкреслюючи мою лайливу думку:

— А ви знаєте, він уже багатенько написав про Кавказ. І так гарно виходить. Подеклямуї гостеві, котику!

Її постать, уся складена з м'яких півкуль, завжди нагадувала мені нерозв'язне завдання квадратури круга, і це викликало невгамовну, безсилу злість: отаке просте, коловидне — і от не спрямуєш його, не переробиш. Обів'ється навколо м'яким

звивом — і не знайдеш кутка розчепити. Навіть до господаря легкий немов жаль ворухнувся: запхала в подушки доля, бавовною заклала вуха — і сам як бавовна цей котик...

— Ні, ні, не ворухись, кицю! Я сама твої вірші дістану, — воркує господиня й нечутними кроками пливе через кімнату до чистенького бюрка в кутку.

Жах перед неминучою деклямацією змушує мої очі безпорадно блукати навкруг, шукаючи рятунку. Кляті господинині ноги простують до бюрка упевненими, але напрочуд м'якими кроками. Мій зір падає безсило на ці котячі ноги й бачить на них м'якошкірі кавказькі чув'яки.

— Ах, це ті самі чув'яки? — раптом переможно вигукую я і обертаюсь напружено до господаря.

— Так, так, — задріботів переполошено він, прикладаючи пучку до пухлявих уст, — я вам, здається, вже казав: ці чув'яки я привіз дружині з Кавказу. Це чудове, вигідне місцеве взуття, купив у гірському аулі...

— Щось подібного ви говорили, — ухилиюсь від ясного підтвердження і милуюся з його загубленого самовдоволення, з принижено-благального вигляду і сполошених, мигливих очей. Його біляста, брезька рука сіпає галстучок, ніби він давить гладку шию, і шовковий метелик скошує свої акуратно випростовані крильця. Це остаточно задовольняє мене, і я милосердо дивлюся на кавказькі чув'яки, що їх хвальковито виставляє господиня перед мої очі, водночас кокетуючи гладенькими литками в тугих стрільчастих панчохах:

— Дивіться, яка елегантність!

— О, на ваших ніжках усе елегантно! — випаляю урочисто міщанський комплімент і додаю в тім же дусі: — Ніяка кавказька краса не могла примусити вашого чоловіка забути про вас — і от витвір величного Кавказу у вас під ногами, ви топчете його.

Господар знов непокоїно засовався на каналі, намагаючись збагнути, скільки іронії заховано в моїй

тирадї,—але задоволена посмішка півкулястої дружини заспокоює його.

— Так, він був такий милий, що не забув привезти мені цей жаданий подарунок.

Злорадість — ах, яке це насолодне почуття! Воно танцювало в мені побіденного танку весь вечір, і тільки за його допомогою я міг піти на нелюдські тортури й вислухати уважно й серйозно цілий обсермок віршів кавказького мандрівника. Воно опочило в мені й тоді, як вертав я додому й згадував підлесливі підморгування господаря, його розгубленість, переполох. Увесь бо вечір він хитавсь між жажом невідвортної небезпеки й радіщами оминення її, костричивсь від найменших натяків, холол, полотнів і знов розпливався у квашене тісто, рожевів і блищав самовдоволенням. А все через пару чув'яків... М'яку, тонкошкіру, як і це подружжя, пару чув'яків.

Не думайте, що секрет їх складний і в ньому сіль цього оповідання. Я не хотів би, щоб у ньому взагалі була будь-яка сіль. Просто я не люблю самовдоволених людей, і мені здається, що їм нічого робити на землі, а до того я... я ніколи не був на Кавказі. Може, тому так невміло злощуся...

В усякому разі було так.

Одного погожого ранку, коли так хочеться спати після цілонічної редакторської праці, в двері моєї одинокої кімнати хтось настирливо, нахабно загрюкав,—одного погожого ранку, коли так хочеться спати...

— Оце просто з Кавказу — й до вас. Дозвольте на якихось півгодини речі лишити. Не одягайтесь, будь ласка, зараз я щезну. Спіль, мій дорогий, спокійно! Спіль!

І справді: небавом щез, цей гладенький чоловічок з шовковим метеликом на шиї. Та за який час знов тарабанив (спіль, бач, спокійно!), потім сопучи, одмикав новеньку валізку, совав туди загорнену в бузкову шумку обгортку покупку і солоденьким голосочком співав — виправдовувався: